

RESUMÉ

Archives of the Communist Czechoslovak State Security on A. V. Issatschenko

Alexander Vasilevich Issatschenko (1911–1978), one of the prominent and most inspiring Slavists of the 20th century, was a long-term object of interest of the Czechoslovak Communist State Security. The contribution attempts to present the archival materials collected and fragmentarily preserved especially in the Archive of the Security Services in Prague, Czech Republic.

Keywords: A. V. Issatschenko, Czechoslovakia, State Security

PhDr. Robert Dittmann, Ph.D.
Ústav českého jazyka a teorie komunikace
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova
nám. J. Palacha 2
116 38 Praha 1
robert.dittmann@ff.cuni.cz

ARCHIVY STB O A. V. ISAČENKOVI

ROBERT DITTMANN

OSOBNOST A. V. ISAČENKA

Švětoběžník, *globetrotter* Alexandr Vasiljevič Isačenko¹ (1911–1978)² patří k nejinspirativnějším jazykovědcům, kteří působili v Československu. Prožil velmi dramatický a turbulentní život jako mnoho jiných ruských emigrantů. Byl žákem Trubeckého, manželem jeho dcery, byl ohrožen narukováním do nacistického wehrmachtu,³ ke konci války, v lednu 1945, byl zatčen bezpečnostními orgány Slovenského štátu,⁴ po válce byl vyslýchán NKVD⁵ a fungoval jako tlumočník Rudé armády,⁶ posléze byl podezírán ze styků s anglickou zpravodajskou službou, osloven ke spolupráci s StB, po roce 1968 se z něho ve východním bloku stala *persona prohibita* (nemohl se např. zúčastnit slovanského sjezdu ve Varšavě 1973), po pobytu v USA nakonec v 70. letech zakotvil v Klagenfurtu, tam, kde kdysi maturoval, a na konci životní pouti byl vyprovozen církevním pohřbem. Isačenko je autorem světoznámých jazykových prací, s rozsahem od problematiky Velké Moravy po akustickou analýzu hlásek slovenštiny, od morfologie po lexikografii a dál, od detailistické analýzy k rozkročené plodné syntéze, byl imponujícím

/1/ Tato studie vznikla za podpory projektu Univerzity Karlovy Progres Q10 *Jazyk v proměnách času, místa, kultury*. Děkuji ředitelství Archivu bezpečnostních složek v Praze za laskavé povolení publikovat snímky. Zvláštní dík za pomoc patří ThDr. P. Gabrielové, Th.D., a Mgr. Jaroslavu Vaňousovi z téže instituce. Zkratky: ABS = Archiv bezpečnostních složek, Praha.

/2/ Někdy se udává rok narození 1910. Tento rok uvádí jako správný sám Isačenko v dopise J. Vachkovi z 5. 3. 1966, srov. Havránková – Petkevič (eds.) (2014: 204). Podle Isačenkovy dcery se její otec narodil 3. 1. 1911 (podle gregoriánského kalendáře), podle juliánského kalendáře 21. 12. 1910 (srov. Isačenko 2015; datum 21. 12. podle starého kalendáře potvrzuje také přehled in Praha, Měsícův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., fond 491 *Osobní spisy členů ČSAV*, složka Isačenko, nefoliováno).

/3/ ABS, sbírka *Svazky tajných spolupracovníků*, arch. č. TS-321745 MV, fol. 22a. O tom svědčí také materiály uložené ve Slovenském národním archivu. Např. přísně tajný („streng vertraulich“) dopis policejního atašé Goltze z 3. 4. 1943 adresovaný Staatliche Sicherheitszentrale v Bratislavě přikazuje: „Wie hier bekannt worden ist, bewirbt sich Issatschenko um die slowakische Staatsbürgerschaft. Sollte dies zutreffen, bitte ich seine Einbürgerung bis zur Erklärung seines Wehrdienstverhältnisses zurückzustellen“ (Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Slovenský národný archív, fond Ústredňa štátnej bezpečnosti, sign. 209-409-58, fol. 2a). Nicméně slovenské občanství Isačenko dostal už 11. ledna 1943 (tamtéž, fol. 1a a zejm. 10a). V citátech normalizujeme mezery, nerespектуjeme proložení, rozepisujeme méně srozumitelné zkratky a korigujeme pravopisné chyby (při ponechání na ně upozorňujeme pomocí [sic]).

/4/ Přesněji „durch den slowakischen Sicherheitsdienst (das slowakische Pendant zu Gestapo)“ – Kühnelt-Leddihn (2003: 145).

/5/ ABS, sbírka *Svazky tajných spolupracovníků*, arch. č. TS-321745 MV, fol. 22a.

/6/ ABS, *Sbírka návrhů a rozhodnutí skartačních komisí*, návrh na skartaci svazku arch. č. 366(2) MV, s. 2; ABS, sbírka *Svazky tajných spolupracovníků*, arch. č. TS-321745 MV, fol. 22a.

znalcem mnoha jazyků (podle své dcery ovládal aktivně devatenáct jazyků – Kühnelt-Leddihn 2003: 147, Isačenko 2015; podle zpráv StB ovládal dvanáct jazyků mimo jazyky mrtvé, jako jsou latina, sanskrť, staroslověnština nebo stará řečtina),⁷ byl silným kuřákem a vášnivým rybářem,⁸ ale i vyhledávaným extrovertním společníkem a výborným vypravěčem, skvělým tanečníkem a vysokým módním elegantem, držitelem šlechtického titulu a uměleckým talentem, hrál výborně na bendžo či klavír, měl absolutní sluch a skládal básně ve staroslověnštině (Kühnelt-Leddihn 2003: 143, 149), miloval džez a sám si ilustroval příručku *Nebojme se ruštiny*, byl sympatizantem ruského pravoslaví, ba věřícím⁹ i členem komunistické strany. Tento skvělý, náročný a zároveň velkorosý pedagog¹⁰, „magister natus“,¹¹ „ein Genie und ein All-round-Talent“,¹² nadšený, energický a strhující badatel, jenž své studie formuloval v hlavě při procházkách a po domyšlení je zapsal, aniž by pak musel něco výrazněji měnit (Isačenko 2015), učitel obklopovaný a vyhledávaný talenty, milovaný a zachraňovaný přáteli¹³ a nesnášený oponenty měl bohaté mezinárodní zkušenosti: byl stipendistou v Paříži a Praze, pracovníkem na vídeňské, lublaňské, bratislavské či olomoucké univerzitě, v české a berlínské akademii věd (jako člen-korespondent), na University of California v Los Angeles a v Klagenfurtu, vedoucím mnohých kateder a pracovišť, členem Pražského lingvistického kroužku a spoluzakladatelem Bratislavského lingvistického kroužku. Coby emigrant už v dětském a mladickém věku putoval přes Bulharsko a Jugoslávii do Rakouska, krátce se dostal do Německa (gymnázium ve Schwedtu nad Odrou, Isaatschenko 2003: 143), po anšlusu Rakouska jako antifašista¹⁴ prchal se svou rodinou do Jugoslávie, pak před Němci na titovské Slovensko, další osud ho zavál do české části Českosloven-

/7/ ABS, sbírka *Svazky tajných spolupracovníků*, arch. č. TS-321745 MV, fol. 23a.

/8/ Zálubu v rybaření, stejně jako např. vypravěčský a kuchařský talent, podědil po svém otci, srov. Issatschenko (2003: 108–110), Kühnelt-Leddihn (2003: 149).

/9/ Toto vyznání uvádí i slovenské dokumenty z 17. 9. a 24. 9. 1941 (Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Slovenský národný archív, fond *Ústredňa štátnej bezpečnosti*, sign. 209-409-58, fol. 7a, 9a).

/10/ Nejednou přivedl např. pěti svých univerzitních studentů k sobě večer domů manželce, jíž sdělil, jak vzpomínal L. Durovič (2004: 340): „Вот тебе пять голодных студентов, давай корми их!“

/11/ Damborský (1996: 72) s odkazem na L. Duroviče.

/12/ Slovy jeho dcery (Kühnelt-Leddihn 2003: 149).

/13/ Například slovenské občanství v roce 1943 mu pomohl zajistit prof. L. Novák a další (ABS, sbírka *Svazky tajných spolupracovníků*, arch. č. TS-321745 MV, fol. 22a). Ale ne všechny vzpomínky na Isačenka jsou pozitivní. Rusista prof. R. Zahradka v pamětech vzpomíná, jak mu Isačenkova uvítací věta ve druhé půlce 50. let o specialistovi na sovětskou literaturu na mnoho let zkomplikovala život na olomoucké katedře, kterou Isačenko vedl: „I z jiných příležitostí jsem pochopil, že to byl jeho způsob vládnutí, vrážet mezi lidi klín“ (Zahradka 2011: 105).

/14/ Stabílní zaměstnání Isačenkovi zajistil roku 1937 státní tajemník kancléře K. Schuschnigg Guido Zernatto (Isačenko 2015), jenž sám musel po anšlusu Rakouska uprchnout.

ska, do NDR, USA a nakonec do Rakouska.¹⁵ Zemřel v Klagenfurtu jednoho jarního rána roku 1978, následující den poté, co se slavnostně rozloučil s klagenfurtskou univerzitou (Worth 1979: 363). Isačenkovy osudy by vydaly na dobrodružný román – on sám bohužel popsal, a velmi poutavě, jen své dětství, viz Issatschenko 2003 – z jeho životního příběhu zde chceme přiblížit jen jednu dílčí kapitolu: potýkání s komunistickou StB v Československu.

Cílem tohoto příspěvku je představit Isačenkovu osobnost prostřednictvím zachovaných dokumentů v archivech StB, kontextualizovat je a na jeho případu dokumentovat neblahé ingerence totalitních režimů do vědeckého života a života vědců na Slovensku a v českých zemích.

1 SVAZKY STB A ÚSKALÍ JEJICH VÝZKUMU

Chceme zdůraznit tři aspekty: za prvé, snažíme se dbát zásady formulované historikem Prokopem Tomkem, totiž že historické události zachycené v archivech StB se nesmí „vytrhávat z dobových souvislostí, ošidné je hodnotit z dnešního hlediska morálku a jednání lidí, kteří žili ve zcela jiných společenských podmínkách“ (Tomek 2005: 210). Za druhé, soudíme, že výzkum archivů StB je i dnes jedním z úkolů při sestavování dějin vědy – v našem případě jazykovědné bohemistiky, slavistiky a obecné lingvistiky – na našem území, nejen kvůli pohnuté historii, ale také proto, že mechanismy moci jsou trvale podobné a že totalitní režimy, založené konstantně na lži, násilí a nenávisti, nejsou výhradně záležitostí minulosti. Navíc připomeňme, že „do Československa na rozdíl od okolních států nebyl komunistický režim importován na sovětských tancích, nýbrž že si jej rozhodující většina československé veřejnosti zvolila dobrovolně, a to hned dvakrát – poprvé v parlamentních volbách v roce 1946 a podruhé v průběhu státního převratu v únoru 1948“ (Pernes 2012: 126). Konečně za třetí, svazky StB jsou dokumenty *sui generis*, tj. nelze je samozřejmě absolutizovat jako zcela spolehlivý historický pramen, ale je třeba k nim přistupovat jako k velmi svéráznému a specifickému svědectví z perspektivy monstrózní bezpečnostní mašinerie diktatury, svědectví určenému *pro foro interno*.

Isačenkův případ ukazuje na jeden z *modů operandi* ohrožených intelektuálních elit s masivním represivním aparátem totalitního státu. Stačí uvést, že roku 1953 vzrostl počet pracovníků StB odhadem na třináct tisíc,¹⁶ přičemž v předmnichovském období vykonávala činnost zhruba srovnatelnou asi pě-

/15/ Základní práce k Isačenkově biografii: Bláha (2008), Eliáš – Matejko (2011), Kuzminova (2016), srov. též Damborský (1996).

/16/ K 30. 9. 1953 uvádí Dvořáková (2007: 252) počet 11 146 estébáků. Jakou měli pověst, zachytil v deníkových zápiscích spisovatel Čestmír Jeřábek (2000: 173; odstraňujeme zvýraznění): „8. června 1952 Do jednoho uprázdněného bytu v našem domě se přistěhoval gestapák (člen STB, tj. státní tajné bezpečnostní služby; ale říká se mu ‚gestapák‘). Nervosa mezi nájemníky.“

tistovka zaměstnanců, tj. 3,8 % stavu, a vedle toho jen do konce roku 1968 přesáhl celkový počet spolupracovníků StB, kteří prošli její sítí, číslo 150 000.¹⁷ Byly to krom jiných právě intelektuální elity, které režim mohly nebezpečně podryvat, a českoslovenští komunisté se snad proto vyznačovali ostentativním pohrdáním univerzitami, až tak intenzivním, že v raných padesátých letech „překvapilo dokonce i ty sovětské představitele, kteří Československo navštívili“ (Connolly 2008: 425). Podle ekonoma P. J. D. Wilese tak bylo Československo „jedinou komunistickou zemí, které vládne skutečný proletariát s opravdovou vírou, že komunisté musí favorizovat přímo manuálně pracujícího dělníka“ (ibid.). Právě vědci a inteligence byli v očích komunistů nejvíce ohroženi ideologickou diverzí a to „zameriavalo činnosť ŠtB predovšetkým do radov inteligencie“ (Pešek 2000: 19), a proto také z příslušníků inteligence pocházelo zřejmě relativně nejvíce spolupracovníků StB (tamtéž, s. 27). Například podíl tajných spolupracovníků z členů inteligence vedených u krajské správy kontrarozvědky v Bratislavě přesahoval na konci roku 1955 dvě třetiny celkového počtu (srov. Kinčok 2008: 44). Podobně se intenzivní zájem o rekrutování tajných spolupracovníků z řad elit projevoval například u Bezpieky, polské obdoby StB, takže třeba k roku 1975 mělo téměř 40 % jejich tajných spolupracovníků vysokoškolské vzdělání, zatímco v celé polské populaci ho mělo jen 4 % obyvatel (Dudek – Paczkowski 2005: 261).

2 SVAZEK SPOLUPRACOVNÍKA LUBORA

Jméno A. V. Isačenka se v archivech StB objevuje na více místech. Některé materiály byly však skartovány, takže mozaika je dnes neúplná. Tak byl zničen například osobní svazek č. 3662 MV (registrovaný jako svazek 2 pod III. správou, tj. vnitřním zpravodajstvím),¹⁸ a to bez uvedení data, ke svazku se nicméně dochoval návrh na skartaci s datem 6. 1. 1960. Píše se v něm, že osobní svazek byl založen 24. 9. 1954 krajskou správou ministerstva vnitra v Bratislavě jako akce „Vědec“, a to pro „styky s cizinou, a tím podezření ze spolupráce s anglickou zpravodajskou službou a pro podezření ze spolupráce s Němci v době okupace“.¹⁹ K 31. srpnu toho roku bylo StB rozpracová-

/17/ Kaplan (1999: 12); Koudelka (1993: 62).

/18/ Svazek obsahoval také agenturně-operativní materiály k Isačenkově osobě, a to podle svědectví v ABS, sbírka *Svazky tajných spolupracovníků*, arch. č. TS-321745 MV, fol. 23a. III. správa „se zaměřovala na „vnitřního nepřítele“ – skutečné a domnělé odpůrce komunistického režimu“, viz Sivoš (2017: 98).

/19/ *Sbírka návrhů a rozhodnutí skartačních komisí*, návrh na skartaci svazku arch. č. 366(2) MV, s. 1. Isačenko byl naopak bezpečnostními orgány podezírán jako politicky nespolehlivý, jak svědčí tajný dokument adresovaný Staatliche Sicherheitszentrale z 21. 2. 1942, v němž se píše, že proti Isačenkovi a jeho manželce „neuerdings der Verdacht der politischen Unverlässlichkeit aufgekomen ist“, a podobně už v dokumentu z 4. 7. 1941 čteme, že proti Isačenkovi „ist der Verdacht der politischen Unverlässlichkeit aufgekomen“ (Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Slo-

váno na padesát tisíc osob, to znamená čtyřiapůlkrát více než na konci roku 1951, a mezi lety 1951 a 1968 činil celkový počet rozpracovávaných osob na 125 000 (Koudelka 1993: 67, 78). K podezírání Isačenka ze spolupráce s Angličany se ještě vrátíme; pokud jde o druhé zmíněné podezření, „obvinění, že by v době okupace spolupracoval s Němci, nemohlo být potvrzeno, podkladem k tomu bylo vyjádření prof. [Jána] STANISLAVA²⁰ a jejich vzájemná rivalita na filozofické fakultě v Bratislavě“.²¹ Svazek byl 30. 9. 1955 uložen III. správou ministerstva vnitra na pět roků do archivu²² (v protokolu je uvedeno datum uložení 29. 12. 1957).²³ V návrhu na skartaci z roku 1960 se dále píše: „V osobním svazku se nacházejí vesměs nekonkrétní poznatky z let 1948–51, a to ještě mnoho opisů, výpisů, fotokopí a spisového materiálu blíže neurčeného [...] Ani ke stykům ISAČENKA nejsou ve svazku Stb poznatky.“²⁴

venský národní archiv, fond *Ústredňa štátnej bezpečnosti*, sign. 209-409-58, fol. 6a, 8a). A ještě 4. 11. 1943 přísně tajný dokument o Isačenkovi praví: „Staatspolitisch sind seine Verhältnisse sehr verworren“. Dále pak podává svědectví o udělení občanství: „Nach dem Zerfall des jugoslawischen Staates im Jahre 1941 entging Izačenko wieder dem deutschen Zugriff, indem er sich für die Pressburger Universität gewinnen liess. Hier glaubte er, dem gefährlichen Zustand am besten so ein Ende zu bereiten, dass er slowakischer Staatsbürger wurde. Von diesem Staatenwechsel machte Izačenko den massgebenden deutschen Stellen keine Meldung. Erst durch Zufall erfuhr die Deutsche Gesandtschaft davon. Bis heute ist bezüglich seiner Staatsbürgerschaft von massgebender deutscher Seite aus noch keine Entscheidung getroffen worden. Izačenko ist der Slawist auf der Pressburger Universität, nach dem der Russe Pogorelov vergreist, Stanislaw schwer lenkbar und Novak ein Fantast ist“ (Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Slovenský národní archiv, fond *Zbierka písomností Slovenskej republiky*, sign. S-47-39, fol. 1a). K Isačenkovu příchodu do Bratislavy ještě poznamenejme, že v archivu bratislavské univerzity se dochovala žádost J. Stanislava, tehdy ředitele Slovanského semináře, z října 1941, aby Isačenko mohl suplovat tři hodiny přednášek a dvě hodiny seminárních cvičení, avšak Ministerstvo školstva a národnej osvety předběžně návrhu nevyhovělo, neboť podle slovanského velvyslanectví v Berlíně byly proti německé úřady (Bratislava, Registrátúrne stredisko Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, osobní spis Alexander V. Isačenko, bez signatury; za sdělení děkuji M. Grófově z Archivu Univerzity Komenského v Bratislavě – soukromá komunikace e-mailem dne 10. 4. 2018).

/20/ O problematické povaze J. Stanislava viz např. Chromý – Lehečková (eds.) (2007: 166).

/21/ ABS, *Sbírka návrhů a rozhodnutí skartačních komisí*, návrh na skartaci svazku arch. č. 366(2) MV, s. 2. Podezření Isačenka ze styku s fašisty se objevilo i v jiném spise, v rámci vyšetřování Oskara Valáška a spol. (příslušníků StB), jejichž vykonstruovaný monstřproces proběhl v prosinci 1953. Při vyšetřování vypovídala, očividně bez hlubší či přímé znalosti, jistá K. Lazarová o bývalé Isačenkově manželce, roz. Trubecké (Isačenko se rozvedl a podruhé oženil v roce 1949). Ta se „přistěhovala na Slovensko do Bratislavy v letech [sic] 1941, a to se svým manželem Dr. Alexejem [sic] ISAČENKO z Jihoslavie. [...] Jmenovaný se stýkal jen s fašistickou společností jak s představiteli vlády“ (ABS, sbírka *Zvláštní vyšetřovací spisy (ZV)*, arch. č. ZV-113 MV, podsvazek č. 26, fol. 71a). V poznámce k údajnému zločinu Isačenka bylo připisáno: „nezjištěno“ (ABS, sbírka *Zvláštní vyšetřovací spisy (ZV)*, arch. č. ZV-113 MV, kontrolní listy, nefoliováno). Ve skutečnosti byl Isačenko na konci války zatčen a vězněn na základě pravdivého udání, že předává zprávy odbojovým skupinám, jak vzpomíná jeho dcera (Kühnelt-Leddihn 2003: 146, srov. Isačenko 2015), konkrétně šlo o ruské partyzány v okolí Trenčína (Obertová 2007: 12).

/22/ ABS, *Sbírka návrhů a rozhodnutí skartačních komisí*, návrh na skartaci svazku arch. č. 366(2) MV, s. 2.

/23/ ABS, *Archivní protokol operativních svazků centrálních útvarů MV a KS MV Praha*, s. 35.

/24/ ABS, *Sbírka návrhů a rozhodnutí skartačních komisí*, návrh na skartaci svazku arch. č. 366(2) MV, s. 2.

Dne 6. 12. 1989 byl zničen svazek č. 12941 OV, týkající se A. V. Isačenka; tento svazek byl kategorie VM, tj. volný materiál. V těchto svazcích StB shromažďovala „písemnosti k jednotlivým osobám či skutečnostem, u kterých se jevílo jejich možné budoucí ‚operativní využití‘, avšak typově nešlo tento písemný materiál přiřadit k žádné ze základních kategorií svazkové agendy“.²⁵

Dochovalo se torzo důležitého osobního svazku ze *Sbírký tajných spolupracovníků* s archivním číslem TS-321745 MV, a to na mikrofiši z 80. let. Převádění svazků na mikrofiše se dělo zvláště kvůli kapacitním důvodům a bylo běžné od roku 1984. Jen v letech 1983–1987 bylo plánováno převést na mikrofiše 12 567 190 listů archivovaných svazků z celkového počtu desítek milionů listů, které byly v archivovaných svazcích ministerstva vnitra uloženy... (Tomek 2005: 213) Je třeba upozornit, že judikáty českých soudů neuznávají autenticitu mikrofiší, neboť např. grafologickou analýzou nelze bezpečně prokázat shodnost vlastnoručního písma či podpisu spolupracovníků, protože listinná podoba archiválií není k dispozici. Tak by bylo nutno zvážit mimo jiné také hodnověrnost vlastnoručně psaného slibu spolupráce a slib mlčenlivosti nafilmovaných na mikrofiši, které přinášíme v reprodukci na konci tohoto článku. O jejich autenticitě se proto nevyslovujeme, klademe si za cíl informovat o obsahu dochovaných a nedochovaných svazků.

Osobní svazky tajných spolupracovníků byly podle instrukcí z roku 1954 vedeny jejich řídicími orgány a měly dvě části: první část obsahovala mj. „dokumenty o osobě spolupracovníka, o průběhu vázání, jím podepsaný slib a nově i jeho vlastnoručně psaný životopis [...] Do druhé části svazku byly zakládány dokumenty o kontrole spolupracovníka a vnitřní korespondence jednotlivých útvarů, která se daného spolupracovníka nějak týkala [...] Souběžně s oběma částmi osobního svazku agenta existovala ještě ‚mapa vlastnoručních zpráv spolupracovníka‘, do níž byly zakládány všechny jím předané písemné zprávy“ (Bílek 2015: 13). Vlastnoručně psané zprávy spolupracovníků však byly prvními ničenými materiály při ukládání svazku do archivu či při skartaci (srov. např. Plachý 2011: 54, 63), obvykle se tyto zprávy zachovaly jen ve svazcích ke konkrétním zájmovým osobám, k jednotlivým problematikám apod., ač v podobě „přefiltrované“ přes řídicí důstojníky těchto spolupracovníků (tak například i četné zprávy spolupracovníků o Jakobsonově návštěvě v roce 1957, o jejichž obsahu viz Dittmann 2017).

Nafilmovaný svazek TS-321745 MV, obsahující v první části původně 47 listů, je veden na spolupracovníka s krycím jménem Lubor. Za titulní stranou je fotografie A. V. Isačenka. Na fol. 4a následuje obvyklý seznam dokumentů, které byly v první části svazku, a jejich paginace. Šlo o seznam orgánů, kteří se spolupracovníkem pracovali, seznam osob blízkých styků agenta, dožádání o zavedení svazku, ustanovku, dotazník spolupracovníka,

/25/ Vysvětlivky k evidenčním pomůckám, dostupné na WWW: <<https://www.abscr.cz/prameny-zdroje-podklady/vysvetlivky-k-evidencnim-pomuckam>> [přístup 3. 3. 2018].

životopis, vázací návrh, seznam styků, plán vázání, zprávu o osobním seznámení, žádost o spolupráci, slib mlčenlivosti, zprávu o verbovce, návrh na úlož svazku ad. Část těchto materiálů byla zničena, takže v nafilmované verzi chybí, mj. seznam osob blízkých styků, dotazník spolupracovníka nebo dožádání o předání agenta. K likvidaci dalších částí svazku se ještě vrátíme později. Isačenkovo jméno se okrajově objevuje ještě v dalších archivních materiálech StB.

3 ISAČENKO „NEMÁ Kladný POMĚR KE KSČ, DĚLNICKÉ TŘÍDĚ A ANI K SSSR...“

Z údajů v ustanovce ve svazku TS-321745 MV, shrnující operativní informace (Isačenkův původ, dosavadní působení, rodinné poměry, pobyt v Československu, cesty do ciziny apod.), je nejzajímavější údaj o konci války, který trávil od února 1944 v Piešťanech a od prosince 1944 v Trenčíně, ale v „únoru 1945 byl podle udání“ v Trenčíně zatčen Sicherheitsdienstem „a byl převezený do Bratislavy. Z vazby byl propuštěn 1. dubna 1945“.²⁶ Ještě v tomtéž roce měl vstoupit do KSČ, ale legitimaci obdržel prý až v roce 1947 (ibid., fol. 7a). Jeho politická orientace byla hodnocena kladně: „navenek se jmenovaný projevuje jako člověk, který má kladný vztah k SSSR a zemím lidové demokracie“ (ibid.). Dále v témž dokumentu čteme, že jeho rozsáhlé styky zahrnovaly kromě vědců, jako byl např. Ľubomír Ďurovič, také pracovníky anglického, francouzského, italského a jugoslávského konzulátu, další diplomaty a jiné osoby, které bohužel informátoři nedokázali identifikovat. V celkové charakteristice je pak Isačenko popisován jako „typický měšťák“, přičemž práci, již se věnuje, nekoná proto, „že by snad měl kladný postoj k straně a dělnické třídě, ale pracuje proto, že získává peníze“ a je zvyklý žít „na vysoké noze“ (ibid., fol. 8a). Ve vlastním zhodnocení od orgána se píše, že i když je Isačenko členem KSČ, „nemá kladný poměr ke KSČ, dělnické třídě a ani k SSSR [...] Sovětský režim nevyhovoval jeho otci, a tedy ani současný režim nevyhovuje“ Isačenkovi. Ten se „uměl jen přizpůsobit [...] A proto na základě získaných poznatků jmenovaný je rafinovaný člověk a nedá se o něm předpokládat, že má kladný postoj k současnému lidově demokratickému zřízení a k SSSR“ (ibid.). Jako datum strojopisu, který je opisem předlohy, je uvedeno 27. 9. 1955. Ostatně už v jednom hlášení vyhotoveném za Slovenského štátu 25. 3. 1942 čteme, že podle „niektorých náznakov je Dr. Isačenko smýšľenia protikomunistického“.²⁷

/26/ ABS, sbírka *Svazky tajných spolupracovníků*, arch. č. TS-321745 MV, fol. 6a.

/27/ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Slovenský národný archív, fond *Ústredňa štátnej bezpečnosti*, sign. 209-409-58, fol. 5a.

4 NÁVRH NA VÁZÁNÍ A SEZNAMOVACÍ BESEDA

Přes výše popsané negativní zjištění o Isačenkovi předložil zástupce náčelníka šestého odboru třetí správy ministerstva vnitra, tj. vnitřního (politického) zpravodajství, kpt. Antonín Oplištil²⁸ 15. 8. 1955 ohledně A. V. Isačenka „návrh na zavázání ke spolupráci s orgány MV jako agenta“.²⁹ V této souvislosti je vhodné uvést, že orgánové StB postupovali při získávání spolupracovníků často stereotypně, paušálně, mechanicky (Pešek 1999: 56). Návrh byl schválen zástupcem náčelníka III. správy mjr. Josefem Benešem.³⁰ U cíle vázání je uvedeno, že „Isačenko bude používán jako agent do problematiky ruské emigrace s cílem odhalování a rozpracování osob ruské národnosti s bělogvardějskou minulostí, jakož i ostatních ruských emigrantů, kteří z nenávisti proti SSSR opustili svou vlast a [...] pracovali proti SSSR a ČSR...“³¹ Bezpečnostní složky měly dále „agenturním [sic] rozpracováním a kontrolou pošty“ (ibid., fol. 20a) zjištěno, že Isačenko má rozsáhlé styky osobní i písemné, z domácích vědců např. s prof. Leontijem Vasiljevičem Kopeckým (1894–1976), s prof. Ivanem Artemovičem Paňkevychem (1887–1958), jenž byl v té době bezpečnostními orgány rozpracováván kvůli údajné ukrajinsko-nacionalistické činnosti (viz ibid.), s Bohuslavem Ilkem (1902–1988) či Orestem Zilynským (1923–1976). Bezpečnostní orgány si byly vědomy toho, že Isačenko je mimořádně nadaný, je velmi společenský, umí jednat s lidmi,

/28/ Frolík (2002: 404) uvádí podobu příjmení Oplištil. Ten „nebyl jmenován náčelníkem, nýbrž – ač odbor řídil – formálně zastával funkci zástupce náčelníka“ (ibid.). A. Oplištil (1920–1999) působil mezi 1. 4. 1954 a 1. 4. 1955 jako náčelník V. zvláštního odboru ministerstva vnitra, který se zabýval východní emigrací. Ve službách ministerstva vnitra byl od roku 1945, k jeho kariéře viz Koutek (2005: 314).

/29/ ABS, sbírka *Svazky tajných spolupracovníků*, arch. č. TS-321745 MV, fol. 19a. Kategorie spolupracovníků nebyly v 50. letech vymezeny tak přesně jako později. Jako šestý odbor byl do III. správy ministerstva vnitra začleněn v roce 1955 úsek, který se zabýval tzv. východní emigrací, tj. emigranty a reemigranty ze Sovětského svazu (Koudelka 1993: 178), podle dobových směrnic „vede boj proti nepřátelským živlům z řad východní emigrace“ (Frolík 2002: 402), přičemž „[v]liv sovětských poradců na tomto odboru [...] byl i na poměry na ministerstvu vnitra mimořádný“ (Frolík 2002: 404). K tomu připojme, že za vrcholícího stalinismu vytvořili sovětské poradci „paralelní řídicí strukturu“ a jejich vliv byl „mnohdy silnější než ministrů“; jejich počet v Československu byl ještě v letních měsících roku 1953, tj. po Stalinově smrti, navýšen o skoro 200 % a byl snad největší ve vazalských státech: k 28. 8. 1953 u nás bylo jen bezpečnostních poradců 112, kdežto v Polsku 51, v Rumunsku 44, v Bulharsku 35 (Žáček 2017: 59, 40). Přitom už v raných 50. letech se při vyšetřování „všichni opírali o ss. [soudruhy, pozn. R. D.] poradce a [...] přejímali jejich vyšetřovací metody“, jak vypověděl vyšetřovatel StB Bohumil Doubek (Kaplan 2002: 53).

/30/ Šlo o obvyklý postup: podle směrnic k vázání spolupracovníka typu agent musel dát sám náčelník správy ministerstva vnitra, případně jeho zástupce, kdežto pro získání informátorů, tj. nižší kategorie tajných spolupracovníků, stačilo o stupeň nižší schválení (Koudelka 1993: 49). Náčelníkem III. správy byl v té době František Svoboda (1909–1983), od 1. 12. 1955 až do konce února 1963 byl jeho nástupcem Jaroslav Bartoň (1920–1971), srov. Bárta – Kalous – Povolný – Sivoš – Žáček (2017: 187 a 469; heslo Bartoň Jaroslav, autor hesla Milan Bárta; heslo Svoboda, František, autor hesla Milan Bárta).

/31/ ABS, sbírka *Svazky tajných spolupracovníků*, arch. č. TS-321745 MV, fol. 19a–20a.

je respektovanou osobností a zdravotně je v dobré kondici. Hodnocení možného spolupracovníka vyznívá proto velmi pozitivně: „má všechny předpoklady, aby byl dobrým spolupracovníkem“ (ibid., fol. 20a). O tom se ostatně orgánové prý přesvědčili jak při osobním seznámení, tak pomocí agenturního rozpracování. Isačenkova spolehlivost jako spolupracovníka měla být zaručena mj. jeho kariérními ambicemi, přičemž kladně byla hodnocena i jeho politická angažovanost na filozofické fakultě bratislavské univerzity, kde už v r. 1947 údajně působil jako člen výboru závodní organizace Komunistické strany Slovenska, byl zakladatelem a prvním předsedou tamější organizace ROH a zvláště v únoru 1948 se prý osvědčil v boji proti reakci (ibid., fol. 22a). Ačkoli kandidát spolupráce³² Isačenko byl členem strany, požíval prý nadále důvěry ruské emigrace a jeho členství bylo bráno jako existenční nutnost, vcelku je nicméně „možno jeho postoji ke straně důvěřovat, mezi jiným na základě sebekritiky, kterou provedl na vědeckém fóru po opublikování Stalinových prací o jazykovědě“, i když si ještě zcela dobře neosvojil některé zásady člena strany jako např. účast na brigádách (ibid., fol. 23a).

Podle plánu navštívili Isačenka 13. 7. 1955, přesně v den, kdy dostal překládací dekret na olomouckou univerzitu (ibid., fol. 30a), na „seznamovací besedu“ npor. Beran, náčelník oddělení 362 6. odboru III. správy, a npor. Kopal, kteří se vydávali za novináře. Podle jejich raportu slavista „neměl nejmenší tušení, že jednal s pracovníky MV“, a stačilo několik lichotivých poznámek, aby „byl pracovníky MV plně získán“ (ibid., fol. 21a, 23a). Schůzka proběhla u Isačenka doma, velmi poklidně a přátelsky, těsně před jeho odjezdem na dovolenou: „Na zazvonění přišel otevřít sám kandidát, kterého jsme okamžitě poznali podle fotografie. Otevřel do široka dveře, a aniž by se ptal, kdo jsme a [o] co jde, nás zval dále“ (fol. 30a). Návrh údajných novinářů zprostředkovat problémy československé jazykovědy a literární vědy, zejména v oblasti rusistiky a československo-sovětských vztahů, široké čtenářské obci Isačenko nadšeně přivítal, rozhovořil se o svém novém místě v Olomouci, o svých minulých pracích, předvedl aktuální stav práce na druhém dílu slovensko-ruského slovníku, „[ú]plně převzal aktivitu celého jednání, takže jsme se v této chvíli ‚zmohli‘ jen na ‚obdivná‘ konstatování, jak dobře jsme udělali, že jsme přišli právě za ním“, popisují orgánové Beran a Kopal (ibid., fol. 32a). Připravená poznámka o tom, že nejen lingvisté v Praze mají patent na rozum, „přivedla úplně zřejmě kandidáta do vytržení [...] Přímo vyskočil a zase jako prve začal pobíhat okolo své knihovny, vyjmenovávat názvy našich, sovětských, ame-

/32/ V terminologii bezpečnostních složek KTS, tj. kandidát tajné spolupráce; kandidát „ani v případě osobního styku [s StB] nemusel vědět, že jedná s příslušníky StB. Pokud se představil a dále se s nimi stýkal, záleželo jen na něm, zda spolupráci odmítl, nebo se k ní zavázal. V tomto případě byl převeden do kategorie tajného spolupracovníka, to však byla jen menšina případů“ (Churaň a kol. 2000: 169, heslo Kandidát tajné spolupráce). Úspěšnost získání ke spolupráci s StB se v 50. letech pohybovala okolo 20–25 % (Pešek 1999: 58).

rických, holandských, francouzských a jiných zahraničních linguistických a literárních časopisů, které měl přehledně vyrovnány v přihrádkách své knihovny a kterých bylo kolem třiceti. Tyto všechny časopisy on čte, taktosleduje světovou vědu [...] Snášel před nás na hromadu knihu za knihou [...] K vrcholu dospěl celý rozhovor v okamžiku, kdy s. npor. Beran prohlásil, že zná kandidátovu práci „Čo je Eugen Oněgin“ (ibid.). Isačenko tuto práci obhajoval proti kritickým ohlasům a poukazoval na své zásluhy. Když npor. Beran vyslovil zmínku o novém nastudování Čajkovského opery *Evžen Oněgin*, byl to „přímo signál pro kandidáta, který vyskočil ze své židle a začal z knihovny vytahovat různá vydání Puškinova Oněgina, dokumentovat citáty z Puškina a různých kritických vydání Oněgina pravdivost tvrzení svého starého článku, s knihou v ruce nám začal v originále recitovat Puškinovy verše a vykládat je v duchu svého původního článku“ (ibid., fol. 33a). Pak se Isačenko rozhovořil o svém objevu archivů dokumentujících Puškinův vztah ke Slovensku. „Kdybychom byli dále ještě rozvíjeli rozhovor podle připravených temat k jeho literární činnosti,“ uzavírá zpráva o seznámení s Isačenkem, „nebyli bychom se od kandidáta dostali. V této situaci, která se vyvinula, stačil sebemenší impuls a kandidát se sám rozhovořil na celé hodiny“ (ibid.).³³

Ve zhodnocení návštěvy u Isačenka dva nadporučíci Bezpečnosti píšou, že Isačenko je „vědec-individualista, ryze měšťáckého ražení, který sice přijímá kritiku svých pochybených vědeckých uzávěrů [sic], ale pouze naoko pro veřejnost a vědecký svět [...] je samolibý, rád slyší chválu nebo alespoň cítí zájem o svou osobu...“ (ibid., fol. 34a). Příslušníci si všimli také bytových poměrů: „Zařízení celého bytu i sám dům nesvědčí o nějakém větším zájmu slovenských školských úřadů o ubytování svého jediného rusisty na celé universitě. Dům je barabizna na spadnutí, se strašlivě oprýskanou fasádou a vevnitř popraskanými zdmi a zařízení bytu samotného je staré [...] Vše činí dojem omšelého pohodlí starého měšťáckého světa, jeho zvyků a mravů“ (ibid.). Doporučuje se, aby verbovka proběhla na začátku následujícího školního roku v Olomouci, přičemž „je zřejmé, že kandidát verbovku přijme, zvláště verbovku na ideologickém základě, kdy bude stačit několikrát zdůraznit jeho práci pro naši vědu, jeho význam v našem kulturním životě atd..., zvláště pak, když mu bude předestřeno, že ho potřebujeme. To jsou podle zkušeností z rozhovoru fráze, které přímo otevírají ke kandidátovi cestu“ (ibid., fol. 35a).

/33/ Takovou povahu měl Isačenko i podle vzpomínek své dcery: „Er konnte stundenlang jede Gesellschaft mit Anekdoten, Geschichten [...], Musik und wissenschaftlichen Darstellungen in Bann halten“ (Kühnelt-Leddihn 2003: 149).

5 VERBOVKA

Druhého září 1955 sepsal kpt. Oplištil *Zprávu o verbovce spolupracovníka Lubora*. První krátké setkání s Isačenkem, na němž se Oplištil legitimoval služebním průkazem pracovníka ministerstva vnitra, se konalo 29. 8. 1955 a byla jen domluvena schůzka na následující den. Dne 30. srpna 1955 se u olomouckého hotelu Palace nedaleko fakulty sešel v 17:45 kpt. Oplištil s Isačenkem, odtud jeli na krajskou správu ministerstva vnitra v Olomouci, kde se zdrželi až do půl druhé v noci na 31. 8. 1955 a kde v připravené místnosti byl verbovce přítomen také por. Vajer.³⁴ Podle Oplištilovy zprávy byl Isačenko požádán, aby popsal situaci na univerzitách v Bratislavě a Olomouci, pokračovalo se vlivem mezinárodní a domácí politické situace na vzdělávání, postojem k ruské emigraci, vlastním životopisem, načež byl Isačenko požádán, aby ho vlastnoručně sepsal. Dále Oplištil píše: „Po napsání životopisu jsem s ním navázal opět rozhovor, přičemž jsem mu dal najevo, zda by nám nebyl v naší práci ochoten pomáhat. Na toto reagoval tím, že odpověděl, jak by viděl nějaké větší nedostatky, tyto by ihned hlásil na SNB. Z toho jsem vyšel a sdělil jsem mu, že by bylo lépe, kdyby tyto při jeho cestách do Prahy vždy sdělil mně a že by nám mohl pomoci i v širším měřítku. Při tomto projevil kandidát obavu, zda by na spolupráci se mnou stačil a zda jej tato nebude příliš odpoutávat od jeho vědecké práce. Uvedl však, že zná nepřátelsky zaměřené osoby v Bratislavě, které jsou zkompromitovány již z dob Slovenského státu a že nám dle svých možností v práci pomůže. Diskuse o tomto tematiku trvala asi půl hodiny. Potom napsal kandidát vlastnoruční slib spolupráce s tím, že zprávy bude podepisovat krycím jménem LUBOR.³⁵ Domluvili jsme, že až přijede v měsíci září do Prahy, spojí se se mnou a pohovoříme o dalších úkolech. Poté byla verbovka ukončena a spolupracovníka jsem odvezl do blízkosti jeho bydliště.“³⁶ Zpráva o verbovce obsahuje seznam dalších úkolů spolupracovníka Lubora: „1. Spolupracovník napíše vlastnoručně a sám charakteristiky nepřátelsky zaměřených osob, o kterých mluvil při verbovce. 2. V další spolupráci mu prozatím ponechám vlastní iniciativu – to znamená, že mu nebudu pro začátek dávat konkrétní úkoly. 3. Kontrola bude provedena v bydlišti spolupracovníkem LIPTAKEM a v zaměstnání spolupracovníkem JAROSLAVEM“ (ibid.). Jak je patrné, StB měla na univerzitě spolupracovníky, kteří mohli hodnověrnost „nováčků“ nezávisle prověřit. Nebylo tomu jinak ani v pozdějších letech: ještě na pře-

/34/ Podle směrnic k agenturní práci z roku 1954 se měl vázacího pohovoru kromě řídicího orgánu účastnit náčelník nebo jiný pověřený zpravodajec, a to v „případech zvláštní důležitosti“ (Bílek 2015: 8).

/35/ Od roku 1954 byla praxe taková, že krycí jméno si spolupracovník volil sám, jen pokud odmítl, určil krycí jméno jeho řídicí orgán, viz Bílek (2015: 12).

/36/ ABS, sbírka *Svazky tajných spolupracovníků*, arch. č. TS-321745 MV, fol. 39a.

lomu 70. a 80. let bylo takových spolupracovníků na Univerzitě Palackého jen mezi pedagogy na dvě desítky (Urbášek 2013: 119).

Jenže verbovka možná probíhala trochu jinak a nešlo jen o jakýsi pohodový rozhovor, trvající více než sedm hodin.³⁷ Když byla s Isačenkem uskutečněna schůzka iniciovaná orgány ministerstva vnitra v dubnu 1957, o níž se ještě zmíníme, vyjádřil Isačenko po ujištění o svém kladném poměru k lidovědemokratickému zřízení v souvislosti s možným nepovolením jeho plánované zahraniční cesty domněnku, že „orgánové MV shromažďovali na něho materiál, neví však, jakého druhu. Uváděl, že když byl vázán, že mu příslušník MV ukazoval celou kupu materiálu a uváděl, že to je o něm“.³⁸ V úvahu je třeba vzít také Isačenkovu vnitřní zranitelnost, o níž svědčí vzpomínky jeho dcery („[e]r war sehr empfindlich und verletzbar“ – Kühnelt-Ledihn 2003: 147).

V polovině 50. let dosáhla každopádně StB svého „[m]ocenského vrcholu“ (Schovánek 2005: 30) a rok 1955 znamenal jeden z vrcholů i z hlediska počtu spolupracovníků StB. Jejich počet se proti polovině roku 1954 zvýšil o 60 % na téměř třicet osm tisíc (porovnejme: gestapo mělo na začátku druhé světové války asi čtyřicet tisíc agentů na osmdesát milionů Němců)³⁹ a do roku 1968 známe jen tři roky, v nichž byl počet spolupracovníků StB vyšší (Kaplan 1999: 52–53). Tzv. nový kurs strany, jenž byl vyhlášen v září 1953, se ještě v roce 1955 „rozsahu činnosti Státní bezpečnosti nijak podstatně nedotkl“ (Koudelka 1993: 171). Tlak na nárůst počtu tajných spolupracovníků pomohl plnit novou úlohu StB po odklonu od sériové produkce monstrprocesů: v letech 1954–1957 se totiž „rodila její nová role úplného dohledu, dohlížitele na společnost“ (Kaplan 1999: 80). Ovšem důležitost spolupracovníků byla vyzdvihována hned v „zakladatelském období“: například začátkem dubna 1949 označil agenturní síť za ústřední pilíř práce StB Ivo Milén, zástupce velitele StB (Pešek 1999: 55) a později popravený velitel StB Osvald Závodský v prosinci 1950 na pracovní poradě všech krajských velitelů zdůrazňoval: „Není důležitějšího a významnějšího úkolu v StB než budování agentury [...] je to nejdůležitější a také nejvýznačnější zbraň StB“ (ibid.). Podobné výroky zazněly od vedení ministerstva vnitra i na konci roku 1951 (Blažek – Žáček 2005: 126) a jako hlavní zbraň proti nepříteli charakterizoval agenturní síť v roce 1954 také ministr Rudolf Barák (Kinčok 2008: 43). Stejně tak tomu

/37/ Pro srovnání: po šestihodinovém „pohovoru“ byl podle zprávy z verbovky získán v roce 1951 ke spolupráci i později známý duchovní P. Jiří Reinsberg, který o ni ovšem následně „nejevil [...] vůbec zájem, jeho zprávy byly obecného charakteru, málo konkrétní. Vymlouval se na to, že nemá nikam žádné kontakty, nepronikne nikam do prostředí a nemá možnosti pro plnění zadaných úkolů“ – následujícího roku na jaře musel být proto svazek uložen do archivu; krom toho Reinsberg nikdy nepřiznal ani dřívější protistátní činnost a i při šestihodinové verbovce byl výsledek stejný: „opět se nepřiznal“ (ABS, sbírka *Archivní protokol operativních svazků centrálních útvarů MV a KS MV Praha*, arch. č. KR-819519 MV, fol. 102a).

/38/ ABS, *Ústředna Státní bezpečnosti*, sign. 740-2, fol. 107a.

/39/ Podle historika Igora Lukeše (2015: 114).

bylo například u východoněmecké Stasi (Gieseke 2005: 198) nebo u polské Bezpieky (Dudek – Paczkowski 2005: 259).

6 ISAČENKO „JAKO AGENT MV NEMÁ ZATÍM PŘEDPOKLADY DALŠÍ SPOLUPRÁCE“

Čtvrtým dubnem 1956 je datován návrh převést Isačenkův osobní svazek s registračním číslem 3757 z Prahy na krajskou správu ministerstva vnitra do Olomouce. Píše se v něm: „Prof. ISAČENKO Alexander byl vázán ke spolupráci orgány MV dne 30. srpna 1955 s. kpt. OPLIŠTILEM, por. VAJEREM, na základě vlasteneckých pohnutek jako ideologický spolupracovník. Pracuje pod krycím jménem ‚LUBOR‘ [...] Schůzky s agentem ‚LUBOREM‘ byly doposud závislé na jeho služebních cestách do Prahy, které se v poslední době omezily natolik, že se uskutečnily průměrně 3 schůzky za dva měsíce. Jelikož ‚LUBOR‘ je nyní zaměstnán na filologické fakultě v Olomouci, bylo [...] projednáno v rámci služební cesty s krajským náčelníkem a náčelníkem tamního 3. odboru⁴⁰ jeho převzetí k dalšímu řízení. Uvedení soudruzi byli podrobně informováni o osobě ‚LUBORA‘ a projednána otázka jeho dalšího využití jako spolupracovníka i otázka jeho další prověrky.“⁴¹

Jenže další spolupráci Lubor odmítl: „Po předání svazku [do Olomouce] ‚LUBOR‘ zásadně odmítl spolupracovat s orgány MV v Olomouci s odůvodněním, že v Olomouci mezi místními obyvateli je velmi dobře znám, jakož i pracovníci tamní státní bezpečnosti, a byl by proto na veřejnosti brzy dekonspirován“ (ibid., fol. 43a). Obava z případné dekonspirace byla zřejmě opodstatněná, vždyť třeba později byl jeden příslušník StB dozorující Univerzitu Palackého, František Zatloukal, mezi širokou akademickou obcí dobře znám a zván přezdívkou Franta-Rybí oko (Urbášek 2013: 119), sám si říkal Franta primitiv (Bieberle 2010: 91). Na schůzce v Praze dne 26. 10. 1956, která měla ujasnit další spolupráci, Lubor „v podstatě řekl, že spolupráce s orgány MV v Olomouci u něho vůbec nepřichází v úvahu [...] a že vůbec charakter spolupráce mu dosud není jasný, neboť sám již při prvním styku se s. OPLIŠTILEM /při verbovce/ výslovně zdůraznil, že svojí vědeckou prací je značně zaneprázdněn, a bude nám proto velmi špatným pomocníkem a že sám neví, v čem by nám mohl pomoci. Ve styku s námi že nás může informovat pouze o skutečnostech, které jsou mu známy z minulosti. Dále řekl, že i sebemenší požadavky, které bychom na něho kladli a které by mu zabíraly i minimální čas, by nám nemohl plnit v důsledku svého zaneprázdnění při jeho vědecké

/40/ III. odborem krajské správy ministerstva vnitra byla politická kontrarozvědka (Žáček 2005: ix), jejímž protivníkem byl „vnitřní nepřítel“ (Frolík 2002: 462).

/41/ ABS, sbírka *Svazky tajných spolupracovníků*, arch. č. TS-321745 MV, fol. 40a-41a. Způsob předání odpovídá obvyklému postupu, srov. Žáček (2001: 46–47).

práci [...] Závěrem ‚LUBOR‘ zásadně spolupráci se mnou neodmítal, ovšem znovu podotkl, že za těchto okolností nám v ničem nebude moci pomoci“ (ibid., fol. 44a). Bylo proto dohodnuto vzájemnou spolupráci přerušit, přičemž pokud bude potřeba, bude ho operativní pracovník por. Jindřich Steklý sám kontaktovat.

Por. Steklý podal toho dne, 26. 10. 1956, návrh na uložení Luborova svazku na 10 let, neboť shledal, že „A. V. Isačenko jako agent MV nemá zatím předpoklady další spolupráce“ (ibid., fol. 45a). Jen toho roku bylo do archivu ministerstva vnitra uloženo celkem 19 951 svazků tajných spolupracovníků (Koudelka 1993: 61), ten rok totiž proběhla velká prověrka spolupracovníků hodnotící jejich perspektivnost (Bílek 2015: 17). O osm let později, 15. 6. 1964, je formulován rukopisný návrh opatření, co se má se svazkem dít dál: „Vzhledem k tomu, že svazek obsahuje řadu důležitých poznatků, doporučujeme jej ponechat na dobu 10 let v archivu MV. Svazek VZ [vlastnoručních zpráv spolupracovníka, pozn. R. D.] doporučujeme zničit“ (ibid., fol. 45b).⁴² Doba 10 let archivace odpovídá době u významnějších svazků (Churaň a kol. 2000: 343, heslo *Svazky mrtvé*). Zničení vlastnoručních zpráv spolupracovníka (lidově „udání“) odpovídá zcela běžné praxi při ukládání svazků do archivu, jak jsme se zmínili už výše (Tomek 2005: 212). Jako tzv. materiál trvalé hodnoty⁴³ zůstal ve spise závazek spolupráce a slib mlčenlivosti, což odpovídá získávání agentů v té době: podle směrnice z roku 1954 týkající se agenturní práce „se od nově zavázaného agenta přijímal jím vlastnoručně napsaný závazek o spolupráci [...] Když byl získán bez kompromitujícího materiálu, měl se od něho přijmout slib, prokazující ‚dobrovolnou spolupráci‘ a slib o zachování tajemství o spolupráci“ (Koudelka 1993: 49).

Zničení vlastnoručních zpráv roku 1964 potvrzuje rozhodnutí skartační komise, již vedl mjr. Žák, datované 30. 11. 1983. To nařizuje ponechat svazek TS-321745 MV, vedený na A. V. Isačenka, natrvalo, ale zničit některé jeho další části. Shrnuje, že Isačenko „byl získán ke spolupráci v r. 1955 [...] na ideologickém podkladě“, že „byl vázán do problematiky rozpracování býv. bělogvardějců“,⁴⁴ ale že „spolupráce nepřinesla žádaných výsledků“, neboť po předání do Olomouce „odmítal spolupracovat, neboť se bál dekonspirace“, ta však zjištěna nebyla. Dále se uvádí: „Schůzky byly konány v restauracích. Neabsolvoval speciální školení ani nebyl seznámen s operativní technikou [...] Výlohy nejsou ve svazku uvedeny.“⁴⁵

/42/ Srov. též ABS, *Protokol map vlastnoručních zpráv a pracovních svazků spolupracovníků*, s. 111.

/43/ Materiál trvalé hodnoty (MTH) představovaly dokumenty nejvyšší hodnoty ze svazku, vyjímaly se např. před skartací a uchovávaly ve fyzické podobě nebo byly nafilmovány.

/44/ Ještě v roce 1959 pracovalo v této „problematic“ pro StB čtyřiašedesát tajných spolupracovníků (Koudelka 1993: 55).

/45/ Všechny citace v tomto odstavci jsou z ABS, sbírka *Svazky tajných spolupracovníků*, arch. č. TS-321745 MV, fol. 47a.

7 ISAČENKO A AKCE BOR Z ROKU 1957

Příležitost pro reaktivaci spolupráce přišla zanedlouho, brzy po tzv. maďarských událostech, které se odehrály na podzim 1956. K tomuto roku „střední Evropa od Baltu až po Jadran zpochybňovala budování socialismu podle moskevských direktiv. Jen Československo bylo v této neklidné době oázou klidu a pořádku a jeho občané ve své většině spontánně vyjadřovali podporu politice Komunistické strany Československa a spojenectví se Sovětským svazem nezpochybňovali ani náznakem“ (Pernes 2012: 117). Hned na jaře roku dalšího, 26. 3. 1957, si zmíněný Isačenkův svazek prostudoval npor. Jaromír Pátík, důležitý orgán politické kontrarozvědky v akci Bor, tj. akci sledující Romana Jakobsona při jeho návštěvách Československa toho roku. Isačenko byl totiž identifikován jako jeden ze styků objektu (R. Jakobsona). Svazek vedený na Jakobsona se zachoval v úplnosti v Archivu bezpečnostních složek.⁴⁶

Zpráva z 12. 3. 1957, uložená ve svazku akce Bor, oznamuje, že už 8. 3. „bylo provedeno kontaktování býv. spolupracovníka III. správy MV“ Isačenka por. Jindřichem Steklým a npor. Jaromírem Pátíkem, přičemž cílem bylo „zjistit jeho poměr k Romanu JAKOBSONOVI při jeho návštěvě v ČSR“ při příležitosti zasedání mezinárodního komitétu slavistů v lednu 1957 a „ověřit možnost jeho využití jako spolupracovníka při rozpracovávání styků JAKOBSONA v ČSR a odhalení jeho trestné činnosti v ČSR“.⁴⁷ Schůzka se konala na olomoucké univerzitě po telefonické domluvě pod záminkou, aby Isačenko pomohl s dohledem na zájezd do NDR, čítající na pětadvacet studentů a akademických pracovníků. „Po jeho souhlasu mu bylo podrobně vysvětleno, jak si jeho pomoc představujeme – plnit úlohu vychovatele ve zvýšené míře i na zájezdu, případné styky s podezřelými osobami aby na zájezdu sledoval, bude-li to vyžadovat nutnost, aby upozornil vedoucího výpravy, a pak nám po skončení cesty podal zprávu“ (ibid., fol. 101a–102a). Zároveň byla výprava zajištěna „spolehlivým pracovníkem, který prověří pravdivost zpráv ISAČENKA“ (ibid., fol. 102a).

Skutečným cílem schůzky bylo však zjistit informace o Jakobsonovi, což Isačenko zřejmě prohlédl: „Po projednání uvedeného úkolu, který ochotně přislíbil splnit, byl ISAČENKO v dalším hovoru dotázán, zda jezdí do Prahy a kde bychom se mohli případně sejít po jeho návratu z NDR“ (ibid.). Isačenko uvedl, že v Praze byl naposledy na přelomu ledna a února, a „sám začal hovořit o americkém delegátu“ na setkání mezinárodního komitétu slavistů Jakobsonovi, jehož účast byla „úplnou sensací“ (obě citace tamtéž). Odsoudil způsob, jakým „až malicherným způsobem se [Jakobson] vypořá-

/46/ K akci Bor viz naposledy Dittmann (2017).

/47/ ABS, Ústředna Státní bezpečnosti, sign. 740-2, fol. 101a.

dal s mladým čsl. vědcem [P. Sgallem, pozn. R. D.], který v dřívější době se snažil vyvracet v tisku JAKOBSONOVY theorie“; Jakobson je prý „věčný Žid“, který dělá vědu „jen pro svou slávu“, na druhé straně Jakobsona hájil, že by se u něho dalo předpokládat světonázorové „stanovisko z platformy marx-leninismu“, přičemž „[s]právný marxistický výklad jazykovědy dnes není ještě přesně formulován [...] Stalinovy poučky prý však také nelze brát jako dogma, jak bylo zpočátku nesprávně chápáno, a proto správný marxistický názor na jazykovědu se teprve pomalu vytváří krůček po krůčku“ (ibid., fol. 103a). Isačenko byl potom „dotazován i na ostatní členy zahraniční delegace, o kterých též pak podrobně vyprávěl“ (ibid., fol. 104a), např. o A. Mazonovi (údajně zarytém nepříteli SSSR), A. Beličovi (jenž „ochotně sloužil každému režimu“ /ibid./), dále o C. van Schooneveldovi a E. Hillové (prý bývalé bělogvardějce a zapřisáhlé odpůrkyni SSSR), kteří oba byli přes maďarské události k účasti získáni Jakobsonem. Orgánové ministerstva vnitra na Isačenkových výpovědích shledali, že „se snažil dělat dobrý dojem“, ale zaregistrovali i rozpory v informacích o Jakobsonovi, neboť neuvedl, že při rozhovoru s ním byl Jakobson „ostře [...] zaměřen proti stalinismu“ (ibid.), což jim bylo známo od velmi aktivního spolupracovníka s krycím jménem Blíska, jenž mluvil s Isačenkovou dcerou.⁴⁸

Druhá schůzka kontrarozvědčíků Steklého a Pátíka s Isačenkem kvůli akci Bor následovala 15. 4. 1957 a konala se opět v Isačenkově pracovně na olomoucké univerzitě. Zpráva o schůzce nese datum 24. 4. 1957, přičemž „[ú]čelem schůzky bylo udržet styk s ISAČENKEM, aby podal zprávu o splnění úkolu při cestě do NDR, pověřit jej dalším drobným úkolem a vytvářet předpoklady k jeho úkolování přímo k ROMANU JAKOBSONOVI. Tohoto úkolu bylo dosaženo“.⁴⁹ Na počátku schůzky podal Isačenko „podrobnou zprávu o cestě studentské delegace do NDR“, avšak „[p]ravdivost jeho údajů bude prověřena od dalších informátorů, kterými byla výprava obsazena“ (ibid.). Rozhovor však směřoval opět k Jakobsonovi. Podle Isačenka Jakobson „není ve službách americké rozvědky [...] k tomu by se nikdy nesnížil. JAKOBSON je prý sice ‚věčný Žid‘, má také své osobní chyby, velikašství,

/48/ Spolupracovník Blíska informoval podle zprávy (č. 472) z 6. 3. 1957: „Tak napr. si [Jakobson] robil žarty z toho, že štrukturalismus bol označený za formalismus a že to vyhlasovali za idealizmus. JAKOBSON robil neustále narážky na to, že je to zvyšok stalinizmu a že azda už toľko ‚čertov rohatých‘ už nevidíme. [...] V Olomouci bol [Jakobson] hosťom Alexandra ISAČENKU. Jeho dcera mi rozprávala, že Roman bol veľmi vtipný, ostro protistalinský a že veľmi pochvalne hovoril o terajšej sovietskej slavistike.“ Viz ABS, *Ústředna Státní bezpečnosti* (305), arch. č. 740-2, fol. 111a. Za úkol od svého řídícího důstojníka pak Blíska dostal, aby se spojil s Isačenkovou dcerou a zjistil od ní podrobnosti o Jakobsonově návštěvě u jejího otce. Tento úkol asi Blíska splnil, neboť v jiné zprávě (č. 517) hlásil dne 3. 7. 1957, že absolvoval dva delší rozhovory s V. Isačenkovou, z nichž se dozvěděl, že Isačenko udržuje písemný styk s Jakobsonem, že se mají sejít na slavistickém kongrese v Moskvě a že v Olomouci Jakobson navázal nové známosti. Za úkol pak Blíska dostal, aby se i nadále s Isačenkovou dcerou stýkal a vytěžoval ji ke styku jejího otce s R. Jakobsonem (viz ABS, *Ústředna Státní bezpečnosti*, sign. 740-2, fol. 108a).

/49/ ABS, *Ústředna Státní bezpečnosti*, sign. 740-2, fol. 105a.

ješitnost, je však stále velký vědec, všeobecně uznávaný“ (ibid., fol. 106a). Jeho návštěva, vnímaná zprvu jako senzace, už opadáva jako reklama. Podle Isačenka navštívil Jakobson r. 1956 Moskvu, dokonce i dům, kde před odjezdem do Československa bydlel, a údajně odmítl nabídku vrátit se do Sovětského svazu. Isačenko „připouští možnost nepřátelské činnosti u manželky JAKOBSONA, o které tvrdí, že se úplně odrodila a nemá prý nic společného s českým národem“.⁵⁰ Isačenko, jak stojí ve zprávě, usiloval o to, dostat se na konferenci do Osla.⁵¹ Na závěr schůzky bylo domluveno, „že bude asi za měsíc znovu vyhledán orgány MV, kterým pak sdělí výsledek korespondence s jeho přítelem v Anglii k ANDREJEVOVI“⁵² (když na něho byl při schůzce dotazován, nabídl Isačenko, že jeho adresu může získat přes svého známého v Anglii). K opatřením po schůzce si npor. Pátík napsal: „1. V květnu uskutečnit další schůzku s ISAČENKEM tak, aby byla možnost delšího pohovoru. 2. Souhlasit s jeho cestou do Oslo a využít jej a úkolovat k JAKOBSONOVI, který se má též uskutečnit [sic, zúčastnit] zasedání sjezdu Slávistů [sic] v Oslo.“⁵³ V archivech se později o tomto sjezdu objevuje informace, že Jakobson se tam „podle agenturního zjištění“ snažil získat jednoho jugoslávského delegáta, aby se nevracel do Jugoslávie, že mu zajistí místo na některé americké univerzitě.⁵⁴ Isačenko však v Oslu podle dostupných informací nebyl: československou delegaci tvořili pouze B. Havránek, V. Machek, K. Horálek a E. Pauliny (Havránek – Horálek 1958: 47). Souvisí Isačenkova absence s jeho obtížemi dostat povolení k zahraničním cestám na konci 50. let, k nimž se vrátíme níže?

Při sledování Jakobsona žádal npor. Antonín Bumbálek z krajské správy ministerstva vnitra v Olomouci v nedatované žádosti bezpečnostní orgány, aby při sledování byla „zvlášť pečlivá pozornost věnována při styku [Jakobsona] s Isačenkem“.⁵⁵ Ten měl údajně napsat „nějaké filosofické pojednání, protimarxistické“ a že jednal s Jakobsonem, který mu pověděl o odlišnosti situace v Polsku. Je nebezpečí, že Jakobson bude chtít Isačenkovo dílo převézt do zahraničí, a proto se doporučuje: „Při sledování věnovat pozornost, zda Isačenko něco Romanovi nepředá. Toto pak nafotografovat, v hotelu prohlédnout Romanovi věci, zda to nemá u sebe“ (ibid.). Popis osoby (asi 64 let, střední postavy, obnošený zevnějšek) však odpovídá prof. J. L. Fischerovi,

/50/ Ibid., fol. 106a. Svatavě Jakobsonové nebylo při druhé Jakobsonově návštěvě roku 1957 vydáno vstupní vízum.

/51/ Zřejmě 8. mezinárodní lingvistický sjezd v srpnu 1957.

/52/ ABS, *Ústředna Státní bezpečnosti*, sign. 740-2, fol. 107a. Nikolaj Jefremovič Andrejev (1908–1982), ruský literární vědec a historik, emigrant od roku 1919, pobýval v Československu, emigroval do Velké Británie.

/53/ ABS, *Ústředna Státní bezpečnosti*, sign. 740-2, fol. 107a.

/54/ ABS, *Ústředna Státní bezpečnosti*, sign. 739-3, fol. 93a.

/55/ ABS, *Ústředna Státní bezpečnosti*, sign. 740-2, fol. 231a.

o němž se ve svazku vedeném na R. Jakobsona dochovaly také agenturní zprávy a jenž byl při setkání s Jakobsonem dokonce tajně vyfotografován.

8 POZDĚJŠÍ LÉTA: „V ČSSR S NÍM PROVÁDÍME KONTAKT“

Ke konci 50. let měl Isačenko problémy s povolováním svých pracovních cest do zahraničí. Např. v dopise z 23. 8. 1958 oznamuje z olomoucké univerzity Václav Křístek Bohuslavu Havránkovi ve věci Isačenkovy účasti na 4. mezinárodním sjezdu slavistů v Moskvě: „Dnes ráno jsem dostal zprávu, že negativní vyjádření nebylo podáno zde, nýbrž přímo v Praze. Soudruzi z KV [krajského výboru KSČ] mi vyšli vstříc a volali zahraniční oddělení ÚV [Ústředního výboru KSČ] a doporučili, aby věc byla vyřízena kladně [...] Avšak za hodinu potom volali mě [sic, mně] soudruzi z našeho kraje znovu, že proti výjezdu prof. Isačenka jsou vážné námitky (podle materiálu, který je v Praze a [na] základě kterého nebylo uděleno prof. Isačenkovi výjezdní povolení do NDR) a že negativní rozhodnutí je konečné [...] Není vyloučeno, že jde o omyl [...] Je to přece předúnorový člen strany, proti jeho chování a jednání u nás nejsou žádné zásadnější námitky a bylo by snad možné, aby se nějak bránil“ (Havránková – Petkevič /eds./ 2014: 182). Isačenko na kongres neodjel.

Po peripetiích mohl nicméně díky pomoci B. Havránka působit od počátku 60. let v Berlíně ve východoněmecké akademii věd jako vedoucí Arbeitstelle für strukturelle Grammatik (v roce 1965 byl zrušen jeho pracovní poměr na Univerzitě Palackého a nastoupil do Ústavu jazyků a literatur ČSAV, tam s ním pochopitelně putoval také jeho kádrový materiál).⁵⁶ I tam byl ovšem v hledáčku komunistických tajných služeb. Ve fondu *Hlavní správa rozvědky SNB – operativní svazky* je zmiňován ve svazku vedeném k bývalé NDR. Dnem 13. února 1965 je datován přísně tajný písemný záznam o průzkumu „bází v NDR za účelem možností dočasného usazení nelegálů v období jejich přípravy“, to znamená konkrétně „za účelem výuky jazyka a znalostí prostředí“.⁵⁷ Rozvědčící z I. správy ministerstva vnitra uvádějí Isačenka v rámci kontaktů u výuky jazyků: „Po linii výuky jazyků působí v NDR čsl. občan ISAČENKO, profesor, nar. 21. 12. 1910, člen vysoké jazykové školy [sic] v Olomouci [...] V ČSSR s ním provádíme kontakt“ (ibid., fol. 5a).

/56/ Žádost o zaslání kádrového materiálu – končící soudružským pozdravem „Celému světu mír!“ – se dochovala v Archivu Univerzity Palackého (RUP, osobní spisy, karton č. 27, inventární číslo 626, nefoliováno). V Archivu Akademie věd se však nachází pouze nepatrné torzo Isačenkova osobního spisu, obsahující bibliografické přehledy, zprávy o činnosti, soupis jeho funkcí a praxe či návrh na přijetí za člena ČSAV (Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., fond 491 *Osobní spisy členů ČSAV*, složka Isačenko).

/57/ Obě citace z ABS, fond *Hlavní správa rozvědky SNB – operativní svazky*, reg. č. 11831 I.S., fol. 4a.

9 EMIGRACE: „NIKDY VIAC NECHCEM POŠLIAPÁVAŤ MOJU ĽUDSKÚ DÔSTOJNOSŤ“

Isačenkova poválečná situace byla velmi svízelná. Jistě věděl, že řada ruských emigrantů, kteří se usadili v meziválečném Československu, ihned po osvobození beze stop mizela, byli unášeni příslušníky sovětské vojenské kontrarozvědky Smerš. Za manželku měl tehdy dceru knížete N. S. Trubeckého, rovněž ruského emigranta. Ostatně Isačenko sám byl podle zprávy v archivech StB, vzpomenuť výše, brzy po přejití fronty podroben výsledku na NKVD. Chování jednotek Smerš a dobovou atmosféru jistě části české společnosti po osvobození Prahy v květnu 1945, když sovětská kontrarozvědka začala za tichého souhlasu politické reprezentace osvobozených svévolně unášet československé občany ruského původu, mj. bývalého zemského velitele v Praze Sergeje Vojcechovského (zemřel v gulagu roku 1951),⁵⁸ zachytil ve svém deníkovém zápise tlumočnick jednoho z oddílů Smerš Michail Mondič (pseudonymem Nikolaj Siněvirkij): „Nikdo se nezmůže na slovo protestu. NKVD. Češi se bojí čekistů víc než ve své době gestapa. Během tří dnů [od osvobození] se jejich vztah k Rusům naprosto změnil.“⁵⁹

Z několika velkých ruských lingvistů spojených v meziválečném období úzce s Pražským lingvistickým kroužkem působil Isačenko vlastně „jako jediný z této skupiny v Československu“ až do roku 1968.⁶⁰ Podařilo se mu přežít coby vysokoškolskému profesorovi nejtěžší dobu stalinských let po Únoru, poznamenanou řádním akčních výborů a prověřkových komisí a popisovanou někdy jako „zběsilá ideologická negace veškerého dosavadního myšlenkového snažení na poli vědy“ (Kostlán 2012: 245). V čistkách byla tehdy z akademické půdy vyloučena téměř čtvrtina studentů a desítky vysokoškolských profesorů (Connelly 2008: 395). Spisovatel Čestmír Jeřábek (2000: 26), otec literárního vědce Dušana Jeřábka, si 18. 2. 1949 do svého deníku zapsal: „Začíná se nová kapitola martyria české inteligence. Nacisté prostě naše vysoké školy zavřeli. Komunisté z nich chtějí vytvořit ústavy pro mrzačení studentských charakterů a pro pěstování usměrněné pavědy.“ A dále (ibid., s. 41): „Normování, plánování, zachycování každodenního výkonu v grafech a diagramech, věčné schůzování, školení a mlácení prázdné slámy na poradách, které neberou konce, revize, kontroly a pro-

/58/ Ze slavistů připomeňme alespoň literárního historika Alfreda Ljudvigoviče Bema (16. 5. 1945 zatčen v Praze, krátce nato zřejmě tamtéž zastřelen), euroasijsce Pjotra Nikolajeviče Savického (odvlečen v květnu 1945 na deset let do gulagu) či euroasijskému hnutí blízkého spisovatele a publicistu Konstantina Čheidzeho (v květnu 1945 odvlečen na deset let do sovětských lágrů), srov. např. Hlaváček – Fesenko (2017).

/59/ Siněvirkij (2014: 114), srov. Dvořák – Formánek – Hradilek (2017: 180).

/60/ Havránková – Petkevič (eds.) (2014: 33); k osudům ruských a ukrajinských slavistů po druhé světové válce viz např. Devátá (2004).

věrky pracovišť – všechny tyto otrokářské vymoženosti by stačily připravit o nervy člověka se železným zdravím [...] A přitom podezíravost, vzájemné sočení, nedůvěra jednoho vůči druhému, tiché zatínání zubů a předstíraná loyálnost. Znelíbíš se – určí tě do ‚výroby‘. Proneseš někde neopatrné slovo – a pošlou tě bez jakéhokoliv řízení do tábora nucených prací, což je jenom marx-leninská obdoba Hitlerových koncentráků. Projevíš ‚buržoasní sklony‘ nebo ‚asociálnost‘ – a zbaví tě bytu, zkonfiskují jeho zařízení a odsoudí tě do uranových dolů v Jáchymově.“ A za pár let, v létě roku 1953, popsal tehdejší dobu takto: „Je to v našich dějinách úsek příliš odporný a zahanbující. Já osobně k němu cítím větší morální nechuť nežli k okupaci [...] Dnes zasáhla mravní nákaza velkou část naší vlastní společnosti“ (Jeřábek 2000: 228).

Situaci přímo na bratislavské univerzitě po Únoru 1948, po němž rychle následovaly čistky, vyhazovy, odchody do exilu a příliv pravověrných kádřů, popisuje tehdejší Isačenkův žák Štefan Švagrovský následujícími slovy: „Bola to doba strachu. Nikto nikomu neveril. Isačenko sa preto ľudsky bál“ (Švagrovský 2011: 119).⁶¹ Ano, všude se našli tajní spolupracovníci ochotní donášet na nejbližší okolí: „Udavači sa medzi študentmi vyskytovali, verte, že sa takí našli aj na Isačenkovej katedre,“ vzpomíná tentýž pamětník (2011: 119). Ale nejen mezi studenty se našli spolupracovníci StB, ti pronikli i do Isačenkova nejbližšího okolí, například spolupracovník s krycím jménem Blíska se podle agenturní zprávy z 24. 9. 1957 téměř denně stýkal s Isačenkovou první manželkou Jelenou Trubeckou, tehdy bydlící v Bratislavě.⁶² Pro srovnání uvedme, že k 1. lednu 1959 měla StB pro problematiku vysokých škol v rámci III. správy ministerstva vnitra, tj. politické kontrarozvědky (vnitřního /politického/ zpravodajství), k dispozici 542 tajných spolupracovníků, z toho 171 agentů (Koudelka 1993: 55).

Na Isačenka samého byl brzy založen svazek kvůli podezření ze styků s anglickou Intelligence Service. Záminku k tomu daly jeho rozsáhlé společenské styky v Bratislavě, o nichž jsme se už zmínili, mj. s pracovníkem tamějšího britského konzulátu (srov. Komorovský 2011: 109). Tak v archivních materiálech čteme, že „[v]erbovce ‚LUBORA‘ předcházelo jeho rozpracovávání v osobním svazku KS MV Bratislava [...] Tento svazek [arch. č. 3662 MV, pozn. R. D.] byl založen na základě důvodného, ale neproověřeného podezření, že ‚LUBOR‘ byl, nebo je spolupracovníkem anglické zpravodajské služby. Jmenovaný po roce 1945 se velmi často soukromně [sic] stýkal s anglickými i jinými diplomatickými činiteli kapitalistických států v Bratislavě, které navštěvoval v jejich bytě, a naopak oni navštěvovali jeho“.⁶³ Z ledna 1950

/61/ Strach jako základní prvek československého zřízení tematizoval v rozhovoru s nizozemskou novinářkou v lednu 1977 Jan Patočka, signatář Charty 77: „Bojím se stále [...] Strach je v Československu náš chléb vezdejší“ (Blažek /ed./ 2017: 468).

/62/ ABS, Ústředna Státní bezpečnosti, sign. 740-2, fol. 212a.

/63/ ABS, sbírka Svazky tajných spolupracovníků, arch. č. TS-321745 MV, fol. 40a.

pochází zpráva zachovaná jinde v archivech, že Isačenko byl roku 1948 často ve styku s generálním konzulem Francie v Bratislavě E. M. Manachem,⁶⁴ jenž byl později obviněn ze špionáže a vyhoštěn z Československa. Styky se západními diplomaty byly velmi nebezpečné, neboť StB považovala cizí zastupitelské úřady za „špionážne centrá“ (Pešek 1999: 89), zaměstnance konzulátů „automaticky podozrievala z nepriateľskej činnosti voči ČSR [...] V pozornosti ŠtB boli aj čs. občania, ktorí prišli do kontaktu s pracovníkmi zastupiteľských úradov“ (Medvecký – Sivoš – Jašek 2012: 75). Akce StB Monaco, zaměřující se na francouzský konzulát v Bratislavě, vyústila i v tresty smrti (Pešek 1999: 94–96). Ostatně komunisté zlikvidovali do roku 1951 včetně všechna konzulární zastoupení západních států v Bratislavě kromě konzulátu rakouského (Pešek 2000: 67). Nezapomínejme na tehdejší atmosféru a realitu teroru, v raných 50. letech se v Československu velmi hojně popravovalo, v průměru jednou týdně,⁶⁵ a například pozdější kardinál Štěpán Trochta o své internaci v 50. letech poznamenal: „Ani v Mauthausenu to nebylo tak zlé. Ty německé koncentráky se nedají srovnat s tím, co jsem vytrpěl od komunistů“ (Kučera /ed./ 2006: 29). Jiní spáchali sebevraždu, aby uchránili svou rodinu, podobně jako za běsnění gestapa, to byl v raných 50. letech i případ otčima Isačenkovy dcery z prvního manželství Warwary, vnučky N. S. Trubeckého (Obertová 2007: 12).

A přes to všechno se Isačenko v poúnorové době statečně zastal svého bratislavského studenta Jána Komorovského, když osobně před komisí intervenoval v jeho prospěch při ideologicko-politické prověrce organizované svazáky z ČSM (Komorovský 2011: 112–113). Při jiné příležitosti, v raných 50. letech, když byly povinné ritualizované odkazy na geniální stati generallissima Stalina o jazyce – a Isačenko byl editorem sborníku *Za marxistickú jazykovedu. Sborník prejavov v diskusii o sovietskej jazykovede* z roku 1950 – se mu podařilo začít úvod k prvnímu dílu jeho legendární publikace *Grammaticeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim: Morfologija* (1954) jinak, z čehož měl velkou radost (Đurovič 2011b: 131). Kniha byla ovšem záhy stahována z trhu jako ovlivněná marrismem...⁶⁶ Už předtím, v raných padesátých letech, měl ovšem ideologický „škraloup“ kvůli svým publicistickým článkům (Isačenko 2015).

/64/ ABS, fond *Různé bezpečnostní složky na Slovensku po roce 1945* (215), sign. 215-229-8, fol. 17a. Konzulát byl v dubnu 1951 uzavřen. K případu viz Pešek (2009), Motejlková (2014: 139, 141).

/65/ Srov. Kostlán (2000: 577).

/66/ Isačenkův dopis B. Havránkovi z 28. 8. 1954, viz Havránková – Petkevič (eds.) (2014: 178). Na konci roku 1947 i roku následujícího přednesl Isačenko v Pražském lingvistickém kroužku přednášky s některými argumenty, které slovy Josefa Vachka „už zřetelně svědčí o přesunu na marristické pozice“ (Vachek 1999: 65). Matejka (tj. Ladislav Matějka, 1978, s. 30 úvodu) charakterizuje Isačenkovy názory jako „fully attuned to the position of N. J. Marr and particularly I. I. Meščaninov“. Po Stalinově kritice marrismu byl v roce 1950 Isačenko „forced to reject Marrism in the postscript to a volume on Stalinist linguistics“ (ibid.).

Isačenko ustál nejen stalinská léta, ale také pozdější dehonestaci ze strany Jaromíra Hrbka, velmi neblaze proslulého děkana olomoucké Vysoké školy pedagogické (1957–1958), rektora olomoucké univerzity (1954–1963) a pozdějšího ministra školství (1969–1971), jenž jej za svého olomouckého působení častoval, jak je doloženo i v písemných záznamech, označením bělogvardějec.⁶⁷ Za svou bizarně fantaskní „radiační teorii gravitace“ byl později Hrbek navržen vědeckou radou normalizované Univerzity Palackého na Nobelovu cenu za fyziku – jednomyslně, leč neúspěšně (Urbášek 2004: 7; Bieberle 2010: 169).

Při nádechu za Pražského jara nesdílel Isačenko nekritický optimismus, ale naopak zůstal, stejně jako třeba R. Jakobson, zcela střídmým realistou. Svému příteli L. Ďurovičovi v létě 1968 o Sovětech pověděl: „Oni to tak nenechávají, poznám ich lepšie ako ty, som predsa odtiaľ. Nenechajú to, urobia všetko pre to, aby túto ‚anarchiu‘ zahrdúsili. Ale vyhlasujem ti tu, že keď prídu, utečiem odtiaľto, aj keby som musel ísť pešo cez hory. Už nikdy v živote sa nechcem báť. Nikdy viac sa nechcem triasť, keď zvoní zvonček na dverách. Nikdy viac nechcem pošliapávať moju ľudskú dôstojnosť“ (Ďurovič 2011a: 126).

10 KLAGENFURT: PRAMEN „ZJISTIL, ŽE ZDE PRACUJE [...] DR. ISSATSCHENKO“

Na podzim 1968 Isačenko se svolením předsedy ČSAV Františka Šorma odletěl do Los Angeles přednášet na University of California. V prosinci téhož roku poslal F. Šormovi zprávu o své činnosti za končící rok, mj. o výuce v USA: „Mohu tvrdit, že kolegové a posluchači velmi kladně přijímají zejména poznatky Pražské lingvistické školy.“⁶⁸ Výmluvné náznaky Isačenkovy pozice k událostem v Československu jsou formulovány na dalších řádcích:

/67/ Urbášek – Pulec a kol. (2003: 268, 292); Hrbkovy útoky na Isačenka se odehrávaly i při velkých prověřkových akcích roku 1958, v nichž neuspěl každý pátý člen učitelských sborů na tehdy dvou olomouckých vysokých školách (Vysoké škole pedagogické a Univerzitě Palackého, ta v té době sestávala pouze z lékařské fakulty), srov. Urbášek (2002: 314; 2010: 111). O deset let později, za vrcholícího Pražského jara, 24. 4. 1968, byl Isačenko v tajné volbě zvolen jedním z členů rehabilitační komise při Ústavu jazyků a literatur ČSAV, jejímž hlavním úkolem bylo „přešetřit deformace a křivdy, které vzešly z politické a třídní prověrky r. 1958“ (Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., fond Ústav jazyků a literatur ČSAV, inv. č. 39, karton 5, Zpráva rehabilitační komise při Ústavu jazyků a literatur ČSAV, nefoliováno, s. 1). Komise se sešla téměř dvacetkrát a její zpráva datovaná 20. 6. 1968 konstatuje, že „jednání prověřkové komise bylo krajně zaujaté, některé zátky byly předem stanoveny a materiál byl přizpůsobován připravovanému řešení. Jednání se zaměstnanci bylo vedeno velmi ostrou formou, což mělo např. za následek nervový otřes dr. Slavomíra Wollmana [...]“ (ibid., s. 2). Historické dokumenty z prověřkové akce roku 1958 však byly zachovány jen velmi torzovitě, neboť „na některých místech [z ní byly] urychleně odstraňovány dochované materiály“ (ibid.).

/68/ Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., fond 491 *Osobní spisy členů ČSAV*, složka Isačenko, nefoliováno.

„S velkým zadostiučiněním jsem přečetl Akční program Československé akademie věd a úplně se ztotožňuji s programovými tezemi vyjádřenými v odstavcích 1–3.“⁶⁹ Na konci dopisu přeje prof. Šormovi a celé Akademii mnoho zdaru při „plnění jejích ušlechtilých úkolů za značně ztížených podmínek“.⁷⁰ Další zpráva o činnosti psaná z Los Angeles, za rok 1969, nese datum 18. 1. 1970. Poslední věta v ní zní: „S Ústavem jazyků a literatur [ČSAV] udržuji pravidelný kontakt.“⁷¹ Do normalizačního Československa se však Isačenko už nikdy nevrátil.

Po emigraci, když „решил своим присутствием „больше не поддерживать этот жуткий социалистический режим“ и в Чехословакию не возвращаться“ (Isačenko 2013), mu v následujících týdnech nabídl místo univerzitního profesora „около 60 университетов со всего Мира“ (Isačenko 2013). Ale v normalizačním Československu se stal Isačenko na další dvě desetiletí zakázanou existencí, jakousi „non-person“ (Đurovič 2011b: 129), na jeho knihy a citace z nich bylo uvaleno embargo⁷² a vládním usnesením č. 128 ze dne 4. 6. 1970 byl zbaven členství v Československé akademii věd, a to pro „nezákonný pobyt v zahraničí“.⁷³ Jeho snad neúmyslné (?) neuvedení ve zprávě o účastnících vídeňské fonologické konference konaného roku 1972 vedlo k ostré výměně listů s B. Havránkem (Havránková – Petkevič /eds./ 2014: 190–191). Ve svých vzpomínkách na dětství Isačenko

/69/ Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., fond 491 *Osobní spisy členů ČSAV*, složka Isačenko, nefoliováno. *Akční program Československé akademie věd* vyšel roku 1968 po schválení na valném shromáždění členů ČSAV 22. 10. 1968. V prvním bodě se mj. píše: „Při rozhodování se dále musí uplatnit demokratické principy volby a výběru řídicích orgánů a vyloučit mimovědecké mocensko-politické, ideologické nebo ekonomické formy nátlaků [...] Kritiky tzv. vědeckého akademismu, autonomie vědy, tzv. objektivismu a kosmopolitismu ve vědě, proklamované u nás od počátku padesátých let (např. brněnská ideologická konference), i série ideologických kampaní proti řadě směrů i celých vědních oborů vnesly do našeho vědeckého života mnoho deformací. Je třeba vidět rozpornost tohoto období: V době, kdy rychle rostl počet vědeckých pracovníků i ústavů a byla zakládána Akademie věd, byly současně prováděny administrativní zásahy do vědeckého života, které zpravidla s vědeckými zájmy neměly mnoho společného“ (*Akční program Československé akademie věd*, s. 4–5).

/70/ Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., fond 491 *Osobní spisy členů ČSAV*, složka Isačenko, nefoliováno.

/71/ Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., fond 491 *Osobní spisy členů ČSAV*, složka Isačenko, nefoliováno.

/72/ Srov. Damborský (1996: 72).

/73/ Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., fond 491 *Osobní spisy členů ČSAV*, složka Isačenko, nefoliováno; členství mu bylo vráceno zpětně 21. 5. 1990 usnesením vlády ČSFR č. 356 (ibid.). Přitom až do 31. 12. 1970 byla Isačenkovi „prodloužena neplacená dovolená k pobytu na universitě v Los Angeles“, jak čteme v jednom dopise z 17. 7. 1969 (Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., fond *Ústav jazyků a literatur ČSAV*, inv. č. 20, karton 2, nefoliováno). Stejnou informaci obsahuje potvrzení datované 10. 10. 1969, v němž Ústav jazyků a literatur ČSAV sděluje, že Isačenko působí „se souhlasem ČSAV“ do konce roku 1970 na UCLA; dané „potvrzení se vydává jeho manželce paní Heleně Isačenkové jako doklad pro její výjezdní doložku k cestě do Los Angeles za manželem“, stojí v dokumentu podepsaném prof. Z. Mathausem (Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., fond *Ústav jazyků a literatur ČSAV*, inv. č. 39, karton 5, nefoliováno).

s lítostí píše v zimě 1977–1978 o nenávratných ztrátách rodinných dopisů – některé shořely v Berlíně, kde bydlela i za války jeho maminka, jiné „blieben in dem von russischen Aggressoren besetzten Prag“ (Issatschenko 2003: 9). Tak vzpomíná na Isačenkův osobní archiv i jeho dcera: „После кончины моего отца надо было разобрать его архив. К сожалению, он сохранился не полностью“ (Isačenko 2015).⁷⁴

Mohlo by se zdát, že československé bezpečnostní orgány přestal Isačenko po své emigraci zajímat. Ale jeho jméno se objevuje brzy poté, v záznamu vyhotoveném v Olomouci dne 8. 12. 1971 a podepsaném náčelníkem STB Olomouc Josefem Brokešem: ve svazku vedeném k tématu kontrarozvědné ochrany vojsk Sovětské armády se o Isačenkovi dozvídáme: „Na pracovišti se snažil plnit své povinnosti a po stránce politické byl poměrně pasivní. Některé jeho ideologické názory byly sporné. Měl sklon k přeceňování intelligence. Proti SSSR otevřeně nevystupoval.“⁷⁵ Zhodnoceny jsou také Isačenkovy styky, např. s Rudolfem Zimkem nebo Jiřím Daňhelkou: „Velmi dobře si rozuměl s prof. PhDr. Daňhelkou Jiřím, který v letech 1968–69 vystupoval jako pravicový exponent na filosofické fakultě v Olomouci. Pro svoji činnost byl zbaven funkce děkana fakulty a vyloučen ze strany KSČ“ (ibid.). Jedna kopie tohoto záznamu byla odeslána KGB.⁷⁶

Další informace o Isačenkovi se objevují v archivech i v pozdějších normalizačních letech, a to z vlastní iniciativy jednoho spolupracovníka brněnské správy StB. Záznam sepsaný v Brně 19. 6. 1973 zpravuje o jedné cestě do Rakouska 2.–4. května toho roku: „Při návštěvě Vysoké školy pro vědu a vzdělávání v Klagenfurtu pramen⁷⁷ zjistil, že zde pracuje jako řádný vysokoškolský profesor Dr. ISSATSCHENKO Alexandr, který zde vyučuje didaktiku slávistických [sic] jazyků. ISSATSCHENKO je porevoluční ruský emigrant, který působil dlouhou dobu na našich vysokých školách /Olomouc, Bratislava/. Určitou dobu byl i v Americe. Do Rakouska měl emigrovat údajně z ČSSR v r. 1968–69.“⁷⁸ V témže záznamu jsou uvedeny podrobnosti také o dalším československém emigrantovi působícím v Klagenfurtu ing. Josefu Vaňoučkovi. „Poznatek pochází od seriózního a prověřeného pramene,“ připojil operativní pracovník na závěr záznamu.⁷⁹ *Evidence zájmových osob StB*, v níž se ke konci roku 1989 nacházelo celkově na 800 000 až 900 000 karet – aniž by zahrnovala všechny osoby rozpracovávané komunistickými bezpečnostními složkami (srov. Churaň a kol. 2000: 114, heslo *Evidence zájmových osob*

/74/ Za upozornění děkuji PhDr. O. Bláhovi, Ph.D., z FF UP.

/75/ ABS, sbírka *Objektové svazky*, arch. č. OB-1046 OV, fol. 284a.

/76/ Viz poznámku o rozeslání kopií tamtéž.

/77/ Termínem „pramen“ se myslí obecně „utajovaný zdroj informací“, a to operavec, spolupracovník nebo také „operativní technika a sledování“ (Churaň a kol. 2000: 277, heslo *Pramen*)

/78/ ABS, sbírka *Objektové svazky*, reg. č. OBŽ-11529 BN, foliace nečitelná.

/79/ Tamtéž, foliace nečitelná.

/EZO/, Benda 2003: ix) –, obsahuje ostatně ze 70. let také záznamy o Isačenkově první manželce, jejich dceři i o druhé manželce.⁸⁰

11 ZÁVĚR

Příběh Alexandra V. Isačenka představuje variantu příběhu jiných ruských emigrantů, kteří museli, vyjádřeno Jakobsonovými slovy, „balancovat v nepředstavitelných situacích“ (Toman 2011: 109). Dva diktátorské režimy, hnědý a rudý, nepřetrhaly jen smělý vývoj teoretické lingvistiky na české půdě, nejodvážněji vtělený do mnohonárodnostního Pražského lingvistického kroužku, jenž byl nakonec, jak formuloval Josef Vachek, v raných 50. letech zardoušen („strangled“, viz Čermák 2005: 10), ale zasáhly také dramaticky do individuálních osudů aktérů jazykovědy na našem území. Jako jedno z trvalých mement na dobu nesvobody zůstávají archivy tajných služeb, zachycující ve svébytné optice rafinovaný psychologický a ideologický nátlak a drama lidských dějin tváří v tvář brutalitě. Protože v historii vědy vystupuje zvláště výrazně role jednotlivce, soudíme, že ani dějiny lingvistiky na českém území nebudou kompletní bez zohlednění těchto osobních zápasů velkých jazykovědců s totalitní mocí.

^{80/} EZO – Evidence zájmových osob StB, dostupná na WWW: <<https://stbezo.info>> [přístup 14. 6. 2018].

PŘÍLOHA: Z MATERIÁLŮ VE SVAZKU
SPOLUPRACOVNÍKA LUBORA (TS-321745 MV)

Seznam 3254

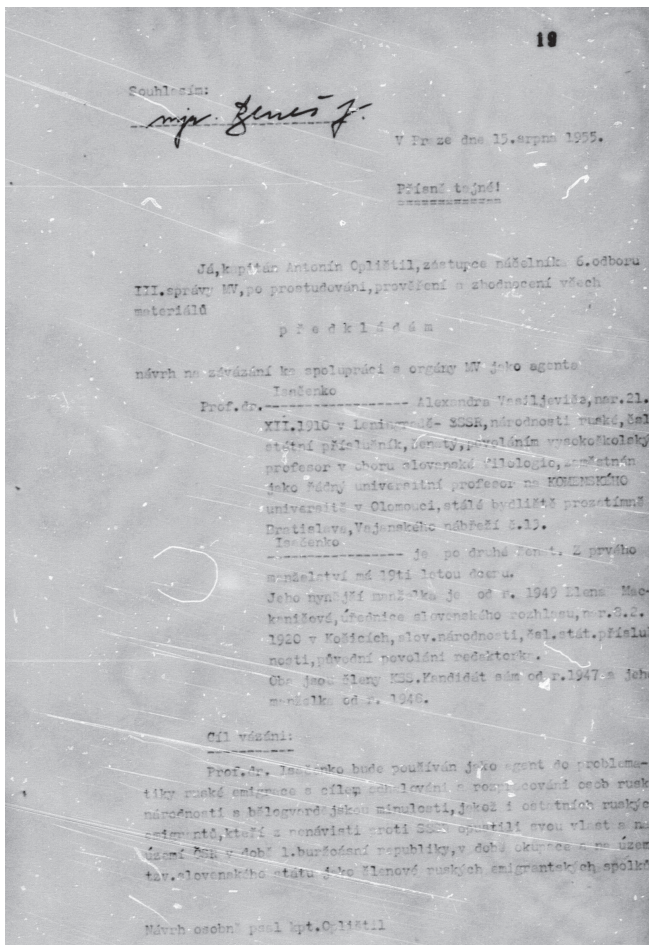
dokumentů nacházejících se v první části osobního svazku čis.

Por. číslo	Název dokumentů (věc)	Strana	Počet listů
1	Seznam orgánů, kterým se spolupracovník pracoval	1	1
2	Seznam osob, kterým se spolupracovník	1-4	1
3	Dotazník o pracovním životě		1
4	Ustanovení	4-8	5
5	Dotazník spolupracovníka	9-10	2
6	Protokol	11-12	2
7	Seznam osob	19-24	6
8	Seznam osob	25-26	2
9	Seznam osob	27-29	3
10	Práva a povinnosti spolupracovníka	30-35	6
11	Dotazník o spolupráci	36	1
12	Protokol	37	1
13	Práva a povinnosti	38-39	2
14	Dotazník o práci spolupracovníka	40-41	2
15	Dotazník o práci spolupracovníka	42	1
16	Dotazník o práci spolupracovníka	43, 44	2
17	Dotazník o práci spolupracovníka	45	1
18	Protokol	46	1
19	Dotazník o práci spolupracovníka	47	1

326 - 55

Fotografie 1 | Archiv bezpečnostních složek,
sbírka Svazky tajných spolupracovníků (TS), arch. č. TS-321745 MV

Seznam dokumentů, které byly obsaženy v první části osobního svazku spolupracovníka Lubora TS-321745 MV. Některé dokumenty byly zničeny, např. dotazník spolupracovníka nebo seznam jeho styků, jiné přežily v nafilmované podobě na mikrofilmu.

Fotografie 2 | Archiv bezpečnostních složek,
sbírka Svazky tajných spolupracovníků (TS), arch. č. TS-321745 MV

Návrh zástupce náčelníka 6. odboru III. správy ministerstva vnitra
kpt. Antonína Oplištila na „zavázání ke spolupráci s orgány MV
jako agenta“, datovaný 15. 8. 1955 a schválený mjr. J. Benešem,
s podrobně popsaným cílem vázání.

36

Po rozhovoru s pracovníkem
 Ministerstva vnitra zavazuji se,
 z mých politického přesvědčení,
 že budu tudy v jejím směru
 racionální, co budu robit
 bez akéhokoliv nátlaku z
 nejvyšších vedoucích. O tomto mým
 závazku budu s nikým
 hovořit, to znamená ani s mojí
 manželkou. V případě, že by om
 okolnost, že om s pracovníkem
 Ministerstva vnitra někde
 vyjádřil, sou si oedonů
 třech následov. Zprávy,
 které budu předávat, budu
 podpisovat „Lubor.“

Olomouc, dne 30. 8. 1955
 J. A. Bacek

Fotografie 3 | Archiv bezpečnostních složek,
sbírka Svazky tajných spolupracovníků (TS), arch. č. TS-321745 MV

Závazek spolupráce s pracovníky ministerstva vnitra, datovaný 30. 8. 1955 a sepsaný na ideologickém podkladě: „Zprávy, které budu předávat, budu podpisovat „Lubor.“. Ačkoli v závazku je explicitně napsáno, že spolupracovník se zavazuje „bez akéhokoliv nátlaku“, o pravdivosti této části lze značně pochybovat. Slib spolupráce se dochoval do doby, než byl nafilmován na mikrofiš, poté byl zničen.

K průkaznosti srov. výše s. 52.

37

Prohlášení, že nikomu nevyzradím
okolnosti, o kterých jsem mluvil
s pracovníkem Ministerstva
vnitra. V případě, že bych toto
rozepsal, jsem si vědom, těžkého
následku.

Bratřina, dne 29. 8. 55
R. Danculka

Fotografie 4 | Archiv bezpečnostních složek,
sbírka Svazky tajných spolupracovníků (TS), arch. č. TS-321745 MV

Den před verbovkou, 29. 8. 1955 v 15:15, navštívil Isačenka v jeho bytě pracovník ministerstva vnitra kpt. Oplištil a požádal ho „o rozmluvu“ (fol. 38a): „Prohlásil jsem, že si s ním chci pohovořit jako s vysokoškolským profesorem o našem školství.“ Isačenko však uvedl, že odjíždí do Olomouce, takže schůzka byla odložena na následující den. „Požádal jsem ho, aby s nikým nemluvil o tom, že přišel do styku s pracovníkem MV, a požádal jej dále, aby byl tak laskav a potvrdil mi tento závazek písemně na papíře [...]“ (obě citace z fol. 38a). Toto prohlášení, psané česky (byť s některými slovanskými, nikoli slovenskými, se rovněž dochovalo jako tzv. materiál trvalé hodnoty v nafilmované podobě svazku.

234
112

Sekretariát FMV
SEO, 3. oddělení
Název otvára

Po vyplnění
PŘÍSNE TAJNÉ!

Výtisk č.

ROZHODNUTÍ

V souladu s článkem 31 služebního předpisu A-oper-II-1 a s přihlédnutím k metodickým pokynům náčelníka SEO FMV k tomuto předpisu, komise zřízená náčelníkem X.S. SNB, rozkazem č. 1/1980, prostudovala písemnosti uložené v archivu SEO (SEO FMV) v roce 1956 pod archivním číslem 321745 MV na osobu (osoby):

Prof. Dr. I S A Č E N K O Alexander 21.12.1910 Leningrad
od r.1970 emigrant

TS - "A" - kr. jm. "LUBOR" - býv. bělogvardějeci
- školství

a r o z h o d l a

- Svazek AČ 321745 MV ponechat v archivní úloži MV na trvalo.
- Zničit písemnosti
- Osobní svazek-II. část strany: 1, 22-26, 34
- Jmenovaný byl získán ke spolupráci v r. 1955 org. býv. 3. spr. MV na ideologickém podkladě. Před tím byl již rozpracovávan pro důvěrné podezření ze spolupráce s IS, které nebylo potvrzeno.
- Byl vázán do problematiky rozpracování býv. bělogvardějců.
- Spolupráce nepřinesla žádných výsledků. Protože pracoval na FF v Olomouci byl předán k řízení KS MV Olomouc. Zde s org. MV odmítal pracovat protože se bál dekonspirace. "byla zjištěna dekonspirace."
- Schůzky byly konány v restauracích. Neabsolvoval speciální školení ani nebyl seznámen s operativní technikou.
- Výsledky nejsou ve svazku uvedeny.
- Svazek uložila do archivu MV v r. 1956 býv. 3. spr. MV, protože jmenovaný neměl předpoklady k další spolupráci. Doba úlože byla stanovena do r. 1966.
- V r. 1964 byl svazek přehodnocen, mapa VZ byla zničena a doba úlože byla prodloužena do r. 1974.
- Další poznatky na jmenovaného se nacházejí v AČ 12941 SEO Ostrava.
- Jmenovaný je rozpracován ve sv. ČVS 94/S-34 Spr. vyv. StB Praha.
- Vzhledem k tomu, že jmenovaný se zdržuje od r. 1970 bez povolení čel. úřadů v zahraničí, komise rozhodla jak shora uvedeno.

MV č. skl. 746

Fotografie 5 | Archiv bezpečnostních složek,
sbírka Svazky tajných spolupracovníků (TS), arch. č. TS-321745 MV

Rozhodnutí komise datované 30. 11. 1983 o zničení
některých částí svazku bylo následně provedeno 20. 8. 1984.
S datem 8. 12. 1984 je na druhé straně listu (fol. 47b)
připojen zápis: „Druhá část svazku zničena.“

ARCHIVY

ABS = Praha, Archiv bezpečnostních složek. Zkoumané archiválie: sbírka *Svazky tajných spolupracovníků*, arch. č. TS-321745 MV; *Sbírka návrhů a rozhodnutí skartačních komisí*, návrh na skartaci svazku arch. č. 366(2) MV; sbírka *Objektové svazky*, reg. č. OBŽ-11529 BN a arch. č. OB-1046 OV; fond *Různé bezpečnostní složky na Slovensku po roce 1945 (215)*, sign. 215-229-8; fond ABS, *Ústředna Státní bezpečnosti*, sign. 740-2, sign. 739-3; fond *Hlavní správa rozvědky SNB – operativní svazky*, reg. č. 11831 I.S.; sbírka *Zvláštní vyšetřovací spisy (ZV)*, arch. č. ZV-113 MV, podsvazek č. 26 a kontrolní listy; *Archivní protokol operativních svazků centrálních útvarů MV a KS MV Praha*, dostupné na www.abscr.cz; <https://www.abscr.cz/jmenne-evidence/> [přístup 3. 3. 2018]; sbírka *Archivní protokol operativních svazků centrálních útvarů MV a KS MV Praha*, arch. č. KR-819519 MV, dostupné na www.ebadatelna.cz [přístup 2. 10. 2018]; *Protokol map vlastnoručních zpráv a pracovních svazků spolupracovníků*, dostupné na www.abscr.cz; <https://www.abscr.cz/jmenne-evidence/> [přístup 3. 3. 2018].

Bratislava, Registrátúrne stredisko Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, osobní spis Alexander V. Isačenko, bez signatury.

Bratislava, Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Slovenský národný archív, fond *Ústredňa štátnej bezpečnosti*, sign. 209-409-58; fond *Zbierka písomností Slovenskej republiky*, sign. S-47-39.

Olomouc, Archiv Univerzity Palackého v Olomouci, RUP, osobní spisy, karton č. 27, inventární číslo 626.

Praha, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., fond 491 *Osobní spisy členů ČSAV*, složka Isačenko; fond *Ústav jazyků a literatur ČSAV*, inv. č. 39, karton 5; inv. č. 20, karton 2.

LITERATURA

Akční program Československé akademie věd 1968 (Praha: s. p.)

BÁRTA, Milan – KALOUS, Jan – POVOLNÝ, Daniel – SIVOŠ, Jerguš – ŽÁČEK, Pavel
2017 *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953–1989* (Praha: Academia – Ústav pro studium totalitních režimů)

BENDA, Patrik
2003 *Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály Státní bezpečnosti v roce 1989* (Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu SKPV PČR)

BIEBERLE, Josef
2010 *Letopis intelektuála ze ztracené generace* (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci)

BÍLEK, Libor
2015 „Zavazují se dobrovolně... Rezidenti, agenti, informátoři a další. Tajní spolupracovníci Státní bezpečnosti v letech 1945–1989“; *Paměť a dějiny* 9, č. 4, s. 4–19

BLÁHA, Ondřej

2008 „Isačenko, Alexandr Vasiljevič“; in ČERNÝ, Jiří – HOLEŠ, Jan (eds.): *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky* (Praha: Libri), s. 259–264

BLAŽEK, Petr (ed.)

2017 „*Kéž je to všecko ku prospěchu obce!*“ Jan Patočka v dokumentech Státní bezpečnosti (Praha: Academia – OIKOYMENH)

BLAŽEK, Petr – ŽÁČEK, Pavel

2005 „Czechoslovakia“; in PERSAK, Krzysztof – KAMIŃSKI, Łukasz (eds.): *A Handbook of the Communist Security Apparatus in East Central Europe 1944–1989* (Warsaw: Institute of National Remembrance), s. 87–161

CONNELLY, John

2008 *Zotročená univerzita. Sovětizace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945–1956* (Praha: Karolinum)

ČERMÁK, František

2005 „Vachkův slovník Pražské školy“; in VACHEK, Josef: *Lingvistický slovník Pražské školy*; přel. Vladimír Petkevič, Jaromír Tláskal (Praha: Karolinum), s. 9–13

DAMBORSKÝ, Jiří

1996 „Alexandr V. Isačenko“; in URBÁŠEK, Pavel (ed.): *Zakladatelé a pokračovatelé. Památník osobností obnovené univerzity* (Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého), s. 70–73

DEVÁTÁ, Markéta

2004 „Ruští a ukrajinští emigranti-slavisté na českých vysokých školách po únoru 1948“; *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity* X7, s. 83–90

DITTMANN, Robert

2017 Jakobsonova první poválečná návštěva Československa roku 1957 ve světle archivů StB; *Bohemica Olomucensia* 9, č. 2, s. 8–54

DUDEK, Antoni – PACZKOWSKI, Andrzej

2005 „Poland“; in PERSAK, Krzysztof – KAMIŃSKI, Łukasz (eds.): *A Handbook of the Communist Security Apparatus in East Central Europe 1944–1989* (Warsaw: Institute of National Remembrance), s. 221–283

DVOŘÁK, Jan – FORMÁNEK, Jaroslav – HRADILEK, Adam

2017 *Čechoslováci v Gulagu. Životní osudy krajanů postižených politickým[i] represemi v Sovětském svazu* (Praha: Česká televize a Ústav pro studium totalitních režimů)

DVOŘÁKOVÁ, Jiřina

2007 *Státní bezpečnost v letech 1945–1953 (Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek)* (Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu)

ĐUROVIČ, Lubomír

2004 „Vortrag anlässlich des Gedenkens zum 25. Todestag von A. V. Isačenko, Universität Klagenfurt, 19. März 2003“; *Wiener Slawistischer Almanach* 53, s. 337–340

2011a „Príhovor pri príležitosti odovzdania jubilejného zborníka profesorovi Isačenkovi“; in ELIÁŠ, Anton – MATEJKO, Ľubor (eds.): *Florilegium in honorem Alexandri Isačenko. Ad iubilaum centenarium oblatum* (Bratislava: Dušan Ondriaš – Coolart), s. 124–128

2011b „Nad novou reedíciou Isačenkovej Gramatickej stavby ruštiny“; in ELIÁŠ, Anton – MATEJKO, Ľubor (eds.): *Florilegium in honorem Alexandri Isačenko. Ad iubilaum centenarium oblatum* (Bratislava: Dušan Ondriaš – Coolart), s. 129–132

ELIÁŠ, Anton – MATEJKO, Ľubor (eds.)

2011 *Florilegium in honorem Alexandri Isačenko. Ad iubilaum centenarium oblatum* (Bratislava: Dušan Ondriaš – Coolart)

„EZO – Evidence zájmových osob StB“, <https://stbezo.info> [přístup 14. 6. 2018]

FROLÍK, Jan

2002 „Ještě k nástinu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989“; *Sborník archivních prací* 52, č. 2, s. 371–520

GIESEKE, Jens

„German Democratic Republic“; in PERSAK, Krzysztof – KAMIŃSKI, Łukasz (eds.): *A Handbook of the Communist Security Apparatus in East Central Europe 1944–1989* (Warsaw: Institute of National Remembrance), s. 163–219

HAVRÁNEK, Bohuslav – HORÁLEK, Karel

1958 „Osmý mezinárodní kongres slavistů v Oslo“; *Slovo a slovesnost* 19, č. 1, s. 47–52

HAVRÁNKOVÁ, Marie – PETKEVIČ, Vladimír (eds.)

2014 *Pražská škola v korespondenci. Dopisy z let 1924–1989* (Praha: Karolinum)

HLAVÁČEK, Petr – FESENKO, Mychajlo

2017 *Rusové v Praze. Ruští intelektuálové v meziválečném Československu* (Praha: Univerzita Karlova)

CHROMÝ, Jan – LEHEČKOVÁ, Eva (eds.)

2007 *Rozhovory s českými lingvisty I* (Praha: Dauphin)

CHURAŇ, Milan a kol.

2000 *Encyklopedie špionáže. Ze zákulisí tajných služeb, zejména Státní bezpečnosti* (Praha: Libri)

ISAČENKO, Varvara = Исаченко, Варвара

2015 „Мой отец и я. Осколки“; www.mecenas-and-world.ru; <http://www.mecenas-and-world.ru/57-60/isachenko.htm/> [přístup 7. 4. 2018]

ISSATSCHENKO, Alexander V.

2003 *Eine Kindheit zwischen St. Petersburg und Klagenfurt. Momentaufnahmen*. Přel. Warwara Kühnelt-Leddihn (Klagenfurt – Ljubljana – Wien: Hermagoras)

JEŘÁBEK, Čestmír

2000 *V zajetí stalinismu. Z deníků 1948–1958* (Brno: Barrister & Principal)

KAPLAN, Karel

1999 *Nebezpečná Bezpečnost. Státní bezpečnost 1948–1956* (Brno: Doplněk)

2002 *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka* (Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR)

KINČOK, Branislav

2008 „Agentúrne-operatívna činnosť II. odboru Krajskej správy Ministerstva vnútra Bratislava v rokoch 1954–1959“; *Pamäť národa* 4, č. 4, s. 41–55

KOMOROVSKÝ, Ján

2011 „Moje spomienky na profesora Alexandra Vasilieviča Isačenka“; in ELIÁŠ, Anton – MATEJKO, Ľubor (eds.): *Florilegium in honorem Alexandri Isačenko. Ad iubilaeum centenarium oblatum* (Bratislava: Dušan Ondriaš – Coolart), s. 105–114

KOSTLÁN, Antonín

2000 „Věda v Československu v letech 1953–1963: zamyšlení nad současným stavem bádání a jeho možnostmi“; in BARVÍKOVÁ, Hana (ed.): *Věda v Československu v letech 1953–1963. Sborník z konference (Praha, 23.–24. listopadu 1999)* (Praha: Archiv Akademie věd České republiky v nakladatelství Arenga), s. 567–588

2012 „KSČ a věda. Hlavní koncepty vědní politiky v Československu 1945–1989“; in KALOUS, Jan – KOCIAN, Jiří (eds.): *Český a slovenský komunismus (1921–2011)* (Praha: Ústav pro studium totalitních režimů – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR), s. 239–249

KOUDELKA, František

1993 *Státní bezpečnost 1954–1968 (Základní údaje)* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR)

KOUTEK, Ondřej

2005 „Działania Służby Bezpieczeństwa wobec Ukraińców w Czechosłowacji w latach 1945–1989“; in MOTYKA, Grzegorz (ed.): *Służby Bezpieczeństwa Polski i Czechosłowacji wobec Ukraińców (1945–1989). Z warsztatów badawczych* (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej), s. 297–334

KUČERA, Jiří (ed.)

2006 *Vyznavač a mučedník Štěpán Trochta* (Praha: Portál)

KÜHNELT-LEDDIHN, Warwara

2003 „Was aus der Knabe wurde“; in ISSATSCHENKO, Alexander V.: *Eine Kindheit zwischen St. Petersburg und Klagenfurt. Momentaufnahmen*. Přel. Warwara Kühnelt-Leddihn (Klagenfurt – Ljubljana – Wien: Hermagoras), s. 143–151

KUZMINOVA, Jelena Alexandrovna = КУЗЬМИНОВА, Елена Александровна

2016 „Исаченко, Александр Васильевич“; in: Православная энциклопедия, <http://www.pravenc.ru>, <http://www.pravenc.ru/text/674866.html> [přístup 14. 4. 2018]

LUKEŠ, Igor

2015 [„Odpověď na anketní otázku v anketě Jaká byla role tajných spolupracovníků v dějinách ČSSR a jaké je jejich dědictví?“]; *Paměť a dějiny* 9, č. 4, s. 114–115

MATEJKA, Ladislav

1978 „Preface“, in MATEJKA, Ladislav (ed.): *Sound, Sign and Meaning. Quinquagenary of the Prague Linguistic Circle* (Ann Arbor: Department of Slavic Languages and Literatures, Michigan University), s. ix–xxxiv

MEDVECKÝ, Matej – SIVOŠ, Jerguš – JAŠEK, Peter

2012 *V stopách železného Felixa. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945–1989* (Bratislava: Ústav pamäti národa)

MOTEJLKOVÁ, Ludmila

2014 *Československo a Francie 1948–1968. Československo-francouzské diplomatické a kulturní vztahy v letech 1948–1968* (Praha: FF UK) [nepublikovaná disertace]

OBERTOVIÁ, Jana

2007 „Thermia Palace se stala jej druhým domovom“; *Revue Piešťany* 43, č. 1, s. 12–13

PERNES, Jiří

2012 „KSČ v roce 1956: nesnadné dědictví stalinismu“; in KALOUS, Jan – KOCIAN, Jiří (eds.): *Český a slovenský komunismus (1921–2011)* (Praha: Ústav pro studium totalitních režimů – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR), s. 117–127

PEŠEK, Jan

1999 *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948–1953* (Bratislava: VEDA)

2000 *Nástroj represie a politickej kontroly. Štátna bezpečnosť na Slovensku 1953–1970* (Bratislava: VEDA)

2009 „Ofenzíva Štátní bezpečnosti proti francouzskému generálnímu konzulátu v Bratislavě v letech 1949–1951 a její důsledky“; in VOLNÁ, Katka (ed.): *Aktivity NKVD/KGB a její spolupráce s tajnými službami střední a východní Evropy 1945–1989, II. Sborník k mezinárodní konferenci pořádané v Praze ve dnech 19.–21. listopadu 2008* (Praha: Ústav pro studium totalitních režimů), s. 245–254

PLACHÝ, Jiří

2011 „Průnik StB do struktury římskokatolické církve. Možnosti a limity historického poznání“; *Salve. Revue pro teologii a duchovní život* 21, č. 1, s. 53–69

SCHOVÁNEK, Radek

2005 „Kádry rozhodují vše“, in ČELOVSKÝ, Bořivoj (ed.): *Oči a uši strany. Sedm pohledů do života StB* (Šenov u Ostravy: Tilia), s. 29–38

SINĚVIRSKIJ, Nikolaj

2014 *SMERŠ – Rok v táboře nepřítele* (Praha: Ústav pro studium totalitních režimů)

SIVOŠ, Jerguš

2017 „Kontrarozvědka“; in BÁRTA, Milan – KALOUS, Jan – POVOLNÝ, Daniel – SIVOŠ, Jerguš – ŽÁČEK, Pavel: *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953–1989* (Praha: Academia – Ústav pro studium totalitních režimů), s. 93–114

ŠVAGROVSKÝ, Štefan

2011 „Moje rozpomienky na Alexandra Isačenka“; in ELIÁŠ, Anton – MATEJKO, Ľubor (eds.): *Florilegium in honorem Alexandri Isačenko. Ad iubilaeum centenarium oblatum* (Bratislava: Dušan Ondriaš – Coolart), s. 119–120

TOMAN, Jindřich

2011 *Příběh jednoho moderního projektu. Pražský lingvistický kroužek, 1926–1948*; přel. Vladimír Petkevič (Praha: Karolinum)

TOMEK, Prokop

2005 „Svazek StB jako historický pramen“; *Soudobé dějiny* 12, č. 1, s. 208–214

URBÁŠEK, Pavel

2002 „Olomoucká normalizační ouvertura Jaromíra Hrbka“; *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Facultas philosophica. Historica. Sborník prací historických* 31, s. 313–332

2004 „Rektoři Univerzity Palackého v Olomouci. Jaromír Hrbek – rektor ‚monarcha‘“; *Žurnál Univerzity Palackého* 14, č. 7, s. 7–8

2010 „Peripetie třídně politických prověrek na Univerzitě Palackého v Olomouci“; *Práce z dějin Akademie věd* 2, č. 2, s. 105–117

2013 „Univerzita Palackého v Olomouci (1946–2013)“; in FIALA, Jiří et al.: *Univerzita Palackého v Olomouci (1573–2013)* (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci), s. 103–124

URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří a kol.

2003 *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990* (Olomouc: Univerzita Palackého)

„Vysvětlivky k evidenčním pomůckám“; www.abscr.cz; <https://www.abscr.cz/prameny-zdroje-podklady/vysvetlivky-k-evidencnim-pomuckam/> [přístup 3. 3. 2018]

VACHEK, Josef

1999 *Prolegomena k dějinám pražské školy jazykovědné* (Jinočany: H&H)

WORTH, Dean Stoddard

1979 „Alexander Vasiľevich Issatchenko, 1910–1978“; *Slavic Review* 38, č. 2, s. 363–364

ZAHRÁDKA, Miroslav

2011 *Okamžiky ze životního putování literárního vědce a prozaika* (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci)

ŽÁČEK, Pavel

2001 *Přísně tajné. Státní bezpečnost za normalizace. Vybrané směrnice a metodické pokyny politické policie z let 1978–1989* (Praha: Votobia)

2005 *Nástroj triedneho štátu. Organizácia ministerstiev vnútra a bezpečnostných zborov 1953–1990*
(Bratislava: Ústav pamäti národa)

2017 „První garnitura sovětských poradců v Praze. Ovládnutí a řízení československého
bezpečnostního aparátu 1949–1953“; *Securitas imperii* 31, č. 2, s. 40–69